

DR. FÖLDES FERENC

**MUNKÁSSÁG ÉS
PARASZTSÁG
KULTURÁLIS HELYZETE
MAGYARORSZÁGON**

CSERÉPFALVI

*Copyright by Cserépfalvi, 1941
Pápai Ernő műintézete, Budapest*

TARTALOM:

Az adatok ellenőrzése	8
A középfokú iskolák	16
Szegényparasztság.....	
.....	16
Munkásság.....	27
Társadalmi rétegek	
36	
A főiskolák	40
Szegényparasztság.....	40
Munkásság.....	47
Társadalmi rétegek	53
Iparostanoncoktatás.....	59
Mezőgazdasági szakoktatás	69
A szegény néprétegek útja az oklevélíg	73
Írástudatlanok.....	80
Rádió	87
Művészetek	93
Irodalom	93
Képzőművészetek	99
Zene.....	102
Zárószó	106
Függelék.....	110

BEVEZETÉS.

E könyv a magyar szegény parasztság és munkásság művelődési viszonyait és kulturális helyzetét vizsgálja. A szociográfusok egyes vidékek vagy egyes falvak társadalmát mutatják be és természetesen e vidékek kultúrájáról sem feledkeztek meg, de átfogó egységes képet a társadalomra ez nem adhatott; ez a társadalomtudomány feladata. A társadalomrajz leír, tulajdonképpen közelebb áll az irodalomhoz, mint a tudományhoz, felentősége részben innen is ered: tudományos könyvekhez nem szokott széles olvasóréteg figyelmét hívta fel a magyar társadalom bajaira. A társadalomtudomány adatokkal bizonyít. Nem egyes vidékeket szolgál, hanem az egész társadalmat.

Legmegfelelőbb segédeszközünk e munkában a s t a t i s z t i k a. Csakis a statisztika segítségével lehet pontosan és mélyrehatóan bemutatni az egyes társadalmi osztályok kulturális helyzetét. Éppen ezért kérjük az olvasó türelmét. Nem szórakoztató olvasmányt adunk a kezébe. Dé azok, akiket érdekel a parasztság és a munkásság sorsa, bizonyára nem fognak visszariadni a társadalomtudomány néhol elkerülhetetlen szárazságától.

Ezzel a reménnyel indítjuk útjára e könyvet.

AZ ADATOK ELLENŐRZÉSE.

A statisztikai adatokat szükséges ellenőrizni. Minden szám és minden statisztika *jel elet egy kérdésre*. Tehát a tévedésnek kétféle forrása lehet: a felelet és a kérdés.

A középfokú iskolai statisztikákban például a feleletet a gyermek adja. Itt a tévedést különféle tényezők okozhatják. Okozhatja *egyszerű tudatlanság*: a 10—12 éves gyermek nem tudja pontosan hány hold földjük van, apja bírli-e a földet vagy az övék, nem tudja pontosan: apja milyen beosztásban dolgozik a gyárban? stb. De okozhatják lélektani tényezők is: kirúnési vágy, kisebbrendűségi érzés, szégyenlősség, tudatos megtévesztés, stb. Amikor vallásról vagy anyanyelvről van szó, a tévedések valószínűsége egészen csekély, de a *foglalkozás* rovatban, ami végeredményben a tanulók társadalmi osztályozásának az alapja, a tévedések elkerülhetetlenek. Még azt sem tudjuk megállapítani, milyen arányú tévedésről van szó.

A feleletből eredő tévedéseket erősen le lehetne csökkenteni az *egyéni lap* bevezetésével, melyet a szülők

töltenének ki. A statisztikai vagy inkább társadalmi szemponton kívül nevelési szempontból is jelentős lenne az egyéni lap, mert ki lehetne bővíteni mindazokkal a kérdésekkel, amelyek a gyermek megismerése és helyes megítélése céljából szükségesek (egészségi helyzet, környezet, lakás, stb.). Az iskola padjain különböző társadalmi osztályok kerülnek egymás mellé. A tanár minden esetben *egyenlően* ítéli meg őket, s ez a társadalmi osztálytagozódás fenntartásához vezet. Ugyanis az egyenlő elbírálás következményeként az a középiskolás, aki reggel tejet hord ki, gyengén táplálkozik, szoba-konyhás lakásban nincs nyugodt helye a tanulásra, végül is kimarad az iskolából és inasnak megy.

A kérdések akkor okozhatnak tévedéseket, ha a kérdőíveken szereplő csoportok öncélú statisztikai alkotások, melyek nincsenek összefüggésben a valósággal. *Tehát a valóságnak esetleg teljesen megfelelő számok bizonyos elrendezése és összehasonlítása folytán a valóság képe megváltoztatható.*

Ha azt akarjuk vizsgálni, hogy az egyes társadalmi rétegek milyen arányban részesednek a középfokú és felsőfokú oktatásban, a tévedések legnagyobb forrása az, hogy *a statisztikák különböző társadalmi osztályba tartozó rétegeket egy csoportba helyeznek.*

Különösen tapasztaljuk ezt az „östermelő”⁴⁴ és a „bányászat és ipar” főcsoportokban.

Hogyan változtatja meg a valóság képét az östermelő főcsoport? Először is a „kisbirtokos, kisbirtokos-napszamos és bérlő s más önálló östermelő” csoport olyan rétegeket foglal magába, amelyek társadalmi és gazdasági

helyzetük szerint külön társadalmi osztályba tartoznak. A 0—5 kat. holddal bíró „kisbirtokosok“ távolról sem „önálló őstermelők“, hanem gazdasági helyzetük és élet-színvonaluk alapján beletartoznak a gazdasági munkásság és cselédség rétegébe. Sőt helyzetük talán még bizonytalanabb és súlyosabb, mint a gazdasági cselédeké. Ha a számarányokat vesszük figyelembe és 100 kat. holdat veszünk e csoport felső határának, e különválasztás jelentősége alaposan megnő.

Az 1930-as népszámlálás adatai szerint:

0— 5 kat. holddal bíró népesség száma	1,145.720	46%
6—100 kat. holddal bíró népességszáma	1,351.812	54%
0- 100 kat. hokidal bíró népesség száma	2,497.532	100%

(Lehet, hogy sokan magasnak találják a 100 kat. holdas felső határt, de, tekintve, hogy 50—100 holdig mindössze 43.661 lélekből álló népességet találunk, számunkra jelen esetben ez nem lényeges. A százalékszám ilyen módosítással csak 0.8-del magasabb.)

Tehát e csoportban lévők 46%-a nem tartozik ebbe a csoportba! E milliós tömegnek a besorozása e csoportba csökkenti a jómódú kisbirtokosok és kisbérlek valóságos arányszámát és növeli, javítja a gazdasági munkások és cselédek valóságos arányszámát.

A gazdasági munkások és cselédek rétegének és a 0—5 holdas törpebirtokosok rétegének egymáshoz viszonyított aránya 62%:38%. Tehát azáltal, hogy a szegény-parasztoknak a középfokú oktatásban és a főiskolai oktatásban elért arányszámát egy 38%-kal kisebb számhoz

arányítják, a szegényparasztok arányszáma az oktatásban rendkívüli módon megnő.

Így alakul át a magyar őstermelő lakosság kulturális képe a statisztikában a valóságos számok egyszerű elrendezése folytán.

Hogyan változtatja meg a valóság képét a bányászat és ipar főcsoport? *„önállók“ név alatt egy csoportba helyezi a nagyiparosokat és bányavállalkozókat a kisiparosokkal.* Az egy inast foglalkoztató, szoba-konyhás lakásban élő cipésmester egy csoportban szerepel az 5000 munkást foglalkoztató nagyiparossal!

Az ipari vállalatok 89%-a 0—2 segéderővel (tisztviselőkkel együtt) dolgozik és 11%-a 2 segéderőnél többel. E 89%-os kisiparosrétegnek az *egy csoportba* helyezése a 11%-os közép- és nagyiparosréteggel rendkívüli módon *csökkenti a közép- és nagyiparosok valóságos arányszámát az oktatásban, ugyanakkor pedig növeli, javítja a kisiparosok valóságos arányszámát.*

Ezek és még más kisebb, a valóságos arányszámokat megváltoztató tényezők együtt jelentkeznek az úgynevezett *három főcsoport* (önállók, tisztviselők, segéd-személyzet) kimutatásokban.

Az „önállók“ csoportja egy kalap alá vesz a 220.000 holdas feudális főúrtól az 1 holdas törpebirtokosig, a milliomos nagytőkéstől a kis szabómesterig és a bankelnöktől az uccai cipőfűzőárusig mindenkit, aki nem alkalmazott! Ez a csoport annyira sűríti a valóságmegváltoztató tényezőket, hogy minden számításra alkalmattanná válik. Nézzünk meg egy ilyen statisztikát és a következtetéseket, amelyeket levonnak belőle:

Tanév	I. Önállók	II. Tisztviselők (és önálló értelmiség)	III. Segéd- személyzet
		aránya a középiskolai oktatásban (%-ban)	
1909/10	46.3	41.1	12.6
1920/21	41.6	46.4	12.0
1932/33	30.4	51.3	18.3

Ebből az „önmagát pótló középosztály“-ra következtet a statisztikus, azaz a társadalmi osztályok fokozatos egyensúlyba jutásának tételét állítja fel: a gazdasági függetlenségben élők aránya csökken a tisztviselők és a munkásosztály javára.

Ha a társadalmi helyzet és életszínvonal szempontjából széjjelosztjuk az önállókat, az egyszerűség kedvéért két csoportba, *valóságos önállókra* (5 holdon felüli és egyéb őstermelők, 2 segéderőnél többel bíró iparosok, többi csoport önálló) és *önállóknak nevezettek* (0—5 holdas őstermelők, segítő családtagjaik, részes földművesek és 0—2 segéderővel bíró kisiparosok), akkor azt tapasztaljuk, hogy az *önálló főcsoport 54%-a nem tartozik az önállók közé*. Tekintettel arra, hogy e főcsoport 54%-a proletár, vagy majdnem proletár életnívón él, tehát más társadalmi osztályhoz tartozik, mint a 46%, az egész csoport oktatási százalékszámának csökkenéséből semmiesetre sem lehet a társadalmi osztályok egyensúlyba-jutására következtetni. Az „önálló“ főcsoport kitűnő példája az öncélú statisztikai alkotásnak.

A *segédszemélyzet* csoport nem veszi figyelembe a benne lévő „egyéb alkalmazottak“ és „gyári munkások“ közötti életszínvonalbeli és műveltségbeli különbséget.

A budapesti magántisztviselőknek, az ipar-főcsopor-

tan belül, apjuk foglalkozása, szerinti megoszlásából (1929-es adat) azt látjuk, hogy az „egyéb alkalmazottak“ (altisztek, felügyelők, raktárosok, stb.) 16.7%-os arányban, a „gyári munkások“ pedig csak 1.8%-os arányban járultak hozzá a budapesti tisztviselőréteg utánpótlásához. Ebből viszont az következik, hogy az oktatásban is körülbelül ugyanilyen arány van a segédszemélyzet e két rétege között.

A tisztviselő főcsoport a társadalmi helyzet szempontjából látszólag a legegységesebb. Étihez az egyöntetűséghez, a polgári életkerethez és életnívóra való törekvéshez kétségbeesetten ragaszkodnak a 80—150 pengős kistisztviselők nagy tömegei, noha ez *valóságos* életszínvonaluk csökkentéséhez vezet. Az a polgári keret, amit meg tudnak őrizni, főként családi kapcsolatok révén, csupán *látszólagos*, külsőségeiben megnyilvánuló. A valóság otthon, négy fal között játszódik íe; a külvilág előtt, az irodákban, az uccán, a kávéházban a kistisztviselő megjátszó, polgári voltát. Mindez persze csak aránylag nyugodt körülmények között lehetséges. Ez az egyensúlyozgatás a két osztály peremén a gazdasági válságok és a társadalmi átalakulások idején lehetetlenné válik: a kistisztviselők és általában a kispolgárság jelentős rétegei a munkás-ság tömegeit gyarapítják.

Mindebből a tisztviselő csoport statisztikája semmit sem mutat. Milyen arányban állnak e csoport rétegei egymással? Errevonatkozólag csak egy régi budapesti kimutatás áll rendelkezésünkre. (Mellesleg az azóta, történt változások lényegileg nem érintik az alábbi arányokat.)

Budapesti magántisztviselők megoszlása a havi kereset alapján (1929 februárban)

A t i s z t v i s e l ő k

havi keresete	száma	százalékban
100 P-ig	4.220	8
150 P-ig	11.265	21
200 P-ig	20.204	38
500 P-n felül	8.257	15

A legszerényebb számítás alapján is a budapesti tisztviselők; több mint $\frac{1}{5}$ része gazdasági helyzete szerint — ha öntudata szerint csak kismértékben is — a munkásosztályhoz tartozik. £ réteg valóságos arányszáma az oktatásban föltétlenül sokkal kisebb, mint az egész csoport arányszáma. Ezzel szemben az 500 P-n felüli fizetéssel bíró tisztviselők 15%-os rétegének a valóságos arányszáma föltétlenül sokkal nagyobb, mint az egész csoport arányszáma s így megváltoztatja, javítja a csoport arányszámát. A budapesti statisztika megoszlását azonosnak vesszük a magyarországi helyzettel, noha — minden valószínűség szerint — a vidéken a kisfizetésű tisztviselők aránya a nagyfizetésűekhez nagyobb, mint Budapesten. *Tehát a „tisztviselő” főcsoport arányszámának változásai-ból a magyar középosztály társadalmi helyzetére vonatkozólag semmijeie következtetést nsm lehet levonni.*

A tévedések bő forrása az is, hogy az egyes iskolák statisztikáiban nem egyforma foglalkozási csoportok szerepelnek. Például a Debreceni ref. tanítónőképző 32 foglalkozási rovata külön-külön kimutatja az orvosok, ügyvédek, gyógyszerészek, írók, csendőrök, rendőrök, stb. gyermekeit, ugyanakkor pedig *az önálló őstermelőket egy csoportba helyezi* (a 3 holdast a 300 vagy 3000 holdas-

sal)! A budapesti Vörösmarty Mihály fiúgimnázium statisztikájában külön rovata van a házmestereknek, de az *iparosok és a kereskedők mind egy rovatban szerepelnek*, noha a diákok 30—35 %-a innen ered. Ugyanakkor a szegedi Baross Gábor reáliskola 33 csoportos statisztikája kitűnő (például az iparosok között megkülönböztet: nagyiparost, kisiparost, tisztviselőt, segédszemélyzetet és napszámost). Jó és rossz statisztikák váltakoznak teljes összevisszaságban, holott mi sem lenne könnyebb, mint egy egységes, jó foglalkozási-társadalmi statisztákat felvétel.* De talán mégsem véletlen a mai helyzet...?

A statisztikai adatok ellenőrzése megmutatta, hogy mennyire szabad bízunk ezekben az adatokban, és hogy mily óvatossággal kell eljárunk, ha munkánkban fel akarjuk azokat használni. Ott, ahol szükséges volt, mindig helyesbítettük az adatokat a valóságos társadalmi osztálytagozódás alapján.

A valóság képét megváltoztató tényezők áttekintése azt mutatja, hogy ezek egy bizonyos irányt követnek: emelik az alsóbb néprétegek és csökkentik a felsőbb rétegek valóságos arányszámát az oktatásban.

* A Függelékben vázoltunk egy olyan iskolai foglalkozási statisztikai keretet, mely alkalmas lenne a társadalmi rétegek valóságos helyzetének bemutatására.

A KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁK.

SZEGÉNYPARASZTSÁG.

A szegényparasztságba a következő rétegek tartoznak: gazdasági munkások, gazdasági cselédek, részes földművesek és 0—5 kat. holddal bíró törpebirtokosok.*

A középfokú iskolák közül a következőkre van statisztikai adatunk: polgári, középiskola, kisdédóvónő-, tanító- és tanítónőképző, felsőkereskedelmi iskola és felső mezőgazdasági iskola.

A legegyszerűbb volna — és ezt ákalában követik is — a középfokú iskolákat együttvéve tárgy adni. De ekkor, ahelyett, hogy közelednénk a valósághoz, inkább távolodunk tőle. Ugyanis a szegényparasztságból kikerült középfokú tanulóifjúság *71%-a jár polgáriba és 29%-a a többi iskolába*. E nagyjelentőségű különbség egyszerűen elsikkadna, ha a középfokú iskolákat együtt tárgyalnák.

A középfokú iskolák mind egy bizonyos műveltséget adnak. De ha egy osztály fölemelkedéséről¹ van szó, különbséget keld tennünk műveltség és műveltség között.

* Ez utóbbiakról már szóltunk az első fejezetben,(10. old.). Arányukat a gazdasági munkások és cselédek arányai alapján számítottuk ki, s így helyesbítettük az eredeti statisztikai adatokat.

A műveltségnek különböző fokozatai vannak és csak egy bizonyos fokon túl teszi lehetővé az osztály számára a fölemelkedést. Ez a fok Magyarországon az *érettségi* vagy ennek megfelelő végzettség. Nem Lehet senki mérnök, orvos, tanár, *ügyvéd*, pap, tanító, gazdász, jegyző, bíró, katonatiszt, köztisztviselő, óvónő, stb., ha nincs meg ez a műveltségi alapfoka. A magántisztviselőknek is igen nagy részük érettségizett. Egy osztály fölemelkedésének fokmérője széles rétegeinek elhelyezkedése a közvetlen fölötte álló osztály társadalmi áldásaiban és kisebb csoportjainak elhelyezkedése az ország vezető rétegében. Ebből! a szempontból a nyolc középiskola elvégzése műveltségi állap-iaknak tekinthető.

Ilyen szempontból a polgári iskola nem jöhet számításba. A polgári ad egy bizonyos műveltséget, azonban ez, ha nem érik további termékenyítő hatások, szertefoszlik. Hogy megkülönböztessük ezt a műveltséget a középiskolai, felsőkereskedelmi iskolai, tanítóképzői és felsőmezőgazdasági iskolai műveltségtől, *nemképesítő*-műveltségnek nevezhetjük. Igaz ugyan, hogy a polgári iskolák növendékeinek egy része tovább tanul, és nincs arról adatunk, hogy ebben a továbbtanuló részben milyen a szegényparasztok aránya, de a szegényparasztoknak a polgári iskolákban és a középiskolákban elért aránykülönbségéből (majdnem 30%-os a középiskolák hátrányára) és a gazdasági helyzet döntő súlyából arra következtethetünk, hogy a továbbtanulóknak csak egészen csekély százaléka szegényparaszt gyermeke.

Ha az 1935/36. évi polgári iskolai továbbtanulási statisztikát nézzük: a tanulók $\frac{1}{3}$ -a továbbtanul, $\frac{1}{3}$ -a kereső lesz, $\frac{1}{3}$ -a otthon marad vagy ismeretlen jövőjű.

Ezek a statisztikák a tanulók bemondása alapján készülnek, és így sok esetben a tanulók továbbtanulási vágya és sok esetben a kitűnési vágy megváltoztatja a valóság képét a továbbtanulók arányának javára.

Az otthonmaradó csoport legnagyobb része leány. Az otthonmaradók megkülönböztetése a keresőktől csak időleges, mert azok a társadalmi rétegek, amelyekből a polgári iskolák tanulói kikerülnek, nem engedhetik meg maguknak, hogy 15—16 éves leányaik ne dolgozzanak. Tehát az otthonmaradók és az ismeretlenek is előbb-utóbb a keresők csoportjába olvadnak.

Tehát a polgári iskolák tanulóinak $\frac{2}{3}$ része nem tanul tovább és nemképesítő-műveltségük általában gyorsan szertefoszlik. A szegényparaszt-tanulók nagy része, minden valószínűség szerint, $\frac{2}{3}$ -ba tartozik.

A szegényparaszt-tanulók rossz aránya a képesítő és nemképesítő műveltséget adó iskolák között csak akkor válik teljes valósággá, ha összehasonlítjuk a többi östermelő csoport arányával. (Mindig az 1930/31-es tanév adatait vesszük figyelembe, hogy ezek pontosan összehasonlíthatók legyenek az 1930-as népszámlálás adataival. Mellesleg 1930 óta a helyzet egyáltalában nem változott, vagy pedig olyan keveset változott, hogy ennek a rétegek egymásközötti arányára vonatkozólag jelentősége nincs.)

	Képesítő műveltséget adó iskolába jár	Polgáriba jár
	%	%
Szegényparasztok tanulói közül . . .	29	71
Kisbirtokosok tanulói közül ...	49	51
Gazd. tisztviselők tanulói közül	68	32
Nagybirtokosok tanulói közül	75	25

A szegényparasztok és a nagy- és középbirtokosok között *majdnem fordított az arány!*

*

Milyen arányban jutnak be a szegényparasztok a *középiszkolába*? 1930/3 I-ben 844 szegényparasztgyermek járt középiszkolába; ez a középiszkolai tanulóiifjúság 13%-a. A szegényparasztok Magyarországi lakosságának 35.1%-a.

35% : 1.3%

ez az arány mindennél jobban bizonyítja, hogy a magyar szegényparasztok *nincsen kulturális fejlődési lehetősége!*

Ugyanakkor a nagy- és középbirtokosoknál ez az arány a következőképpen alakul:

0.3% : 2.5%

Ha a szegényparasztok népességbeli számuknak megfelelő arányban jutnának be a középiszkolába, akkor *844 tanuló helyett 22.476* szegényparaszt-gyermek járna középiszkolába! Ez azonban nem reális szám, mert ha a szegényparasztok előtt megnyílna a kulturális fejlődés lehetősége, ez olyan változásokat tenne szükségessé, amelyek a középiszkolai tanulóiifjúság számát megkétszereznék vagy megháromszoroznák, tehát a szegényparaszt tanulók arányos száma is megkétszereződne vagy megháromszorozódna. De még akkor sem jutna a szegényparasztok abba a kulturális helyzetbe, amelyben ma a nagy- és középbirtokosok vannak, mert ez utóbbiak középiszkolai arányszáma nyolcszáz százalékkal felülmúlja népességbeli arányukat.

A valóságot akkor közelítjük meg Legjobban, ha a

tanulók szimat az egyes rétegek 10—17 éves korosztályához arányítjuk. Ekkor a következő képet kapjuk:

Nagy- és középbirtokosok *minden 2-ik* 10—17 éves gyermeke jár középiskolába.

Gazdasági tisztviselők *minden 2-ik* 10—17 éves gyermeke jár középiskolába.

Kisbirtokosok *minden 33-ik* 10—17 éves gyermeke jut be a középiskolába.

Szegényparasztok *minden 478-ik* 10—17 éves gyermeke jut be a középiskolába.

Tehát a 10—17 éves szegény paraszt gyermekek közül csak minden 478-ik jut abba az egész kivételes helyzetbe, hogy középiskolába járhat! Ha az osztály kulturális fejlődési lehetősége szempontjából nézzük a helyzetet, ez a szám gyakorlatilag a nullával egyenlő, mert oly kicsi, hogy nincs hatással a réteg színvonalára.

*

A középfokú iskolákban különbséget tettünk polgári iskolák és a többi középfokú iskolafajta között, azaz a nemképesítő és a képesítő műveltséget adó iskolák között. Ez utóbbi csoportot vizsgálva azt látjuk, hogy *általános* műveltséget csak a középiskola ad; az egyetemi végzettséget megkövetelő pályákhoz szintén a középiskola az általában elért alap. Amikor tehát kiszámítottuk a szegényparaszság arányát a középiskolákban, megállapítottuk, hogy milyen mértékben jut az általános képesítő műveltséghez, mely felemelkedéséhez nélkülözhetetlen. Az ebbe a csoportba tartozó többi iskolafajta *külön-*

leges képesítő műveltséget ad; ezeket az iskolákat tulajdonképpen már szakiskoláknak nevezhetjük (a „szak“ szót kissé tágabb értelemben véve), mert bizonyos meghatározott foglalkozási ágak vagy foglalkozások felé irányítják a tanulókat. Ilyenek a tanítóképzők, kisdedovónőképzők, felsőkereskedelmi iskolák, felsőmezőgazdasági iskolák, technológia, stb.

A statisztikai arányok helyes értelmezése szempontjából élesen meg kell különböztetnünk a különleges képesítő műveltséget adó iskolákat az általános képesítő műveltséget adó iskoláitól, a középiskolától, mert ha azt tapasztaljuk, hogy egy népréteg az átlagosnál alacsonyabb arányban jár valamelyik különleges képesítő műveltséget adó iskolába, amikor ez *nem azt jelenti, hogy ez a réteg nem tud bejutni ebbe az iskolafajtába, hanem, hogy gyermekeit nem irányítja ez iskolának megfelelő foglalkozási ág vagy foglalkozás felé.* Tehát nem a társadalmi viszonyok kényszerítő hatásáról, hanem a népréteg törekvéséről van szó.

Itt azonban különbséget kell tennünk a társadalmi rétegek között. Ha azt tapasztaltuk a középfokú iskolák általános vizsgálatában és az egyes többi iskolafajták vizsgálatában is, hogy *egy bizonyos rétegre vonatkozólag mindenütt* megtaláljuk a társadalmi viszonyok kényszerítő hatását, akkor a kérdéses különleges iskolafajtában is szerepelni fog ez a hatás. Például ha az+ tapasztaljuk, hogy a szegényparasztságra vonatkozólag a társadalmi viszonyok kényszerítő hatása *mindenütt* jelentkezik és azt látjuk, hogy a szegényparasztság aránya például a felsőmezőgazdasági iskolában alacsonyabb az átlagosnál, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a szegényparasztság *akarja*

gyermek mezőgazdasági szaktudásra, neveltetni, de a társadalmi viszonyok kényszerítő hatása az átlagosnál még erősebb módon jelentkezik s ezért rossz az arány. Elleniben ha azt tapasztaltuk, hogy a nagy- és középbirtokosokra vonatkozólag a társadalmi viszonyok kényszerítő hatása *sehol* sem jelentkezik, és azt látjuk, hogy a nagy- és középbirtokosok aránya például a tanítóképzőkben alacsonyabb az átlagosnál, akkor biztosak lehetünk abban, hogy nem a társadalmi viszonyok kényszerítő hatása jelentkezik, hanem arról van szó, hogy a nagy- és középbirtokos réteg *nem irányítja gyermekeit tanítói pályára.*

*

Milyen a szegényparasztság helyzete a képzőkben? 19:50/31-ben 193 szegényparasztgyermek járt együttvéve a háromfajta képzőbe; ez a képzők tanulóiifjúságának 2.1%-a. Az előbbi rossz arány alig változott:

35% : 2.1%

A szegényparasztrétegből csak *minden 2.093-0: 10—17* éves gyermek juthat be a képzőkbe.

A szegényparasztság nem taníthatja saját gyermekeit még írás-olvasásra sem. A tanítók, akik gyermekeiket tanítják, a fölöttük álló osztályokból kerülnek ki. Ennek rendkívüli jelentőségét csak akkor fogjuk fel kellőképpen, ha figyelembe vesszük, hogy a tanítók — minél távolabb van az iskola a városoktól, annál inkább — a kultúra egyedüli hordozói a szegényparasztság előtt és a szegényparasztság gondolatvilágának irányítói is legtöbbször.

*

A szegényparasztok gyermekeinek aránya a felső-

kereskedelmi iskolában természetesen sokkal kisebb az átlagosnál. Általában mind a négy őstermelő csoport felsőkereskedelmi iskolai arányszáma 40-50%-kal kisebb, mint a megfelelő réteg átlagos arányszáma. A jómódú és jobbmódú birtokosréteg húzódzik a kereskedelmi pályáktól, sőt mellőzi ezeket a pályákat. *1930-tól 1937-ig a nagy- és középbirtokosok aránya a felsőkereskedelmiben 40%-kal, a kisbirtokosoké 33%-kal csökkent.* A szegényparasztok nem húzódnak a kereskedelmi pályáktól, hanem nem is igen juthat az eszükbe. Az előbb látott arány hirtelen esést mutat: a 35%-os szegényparaszttság csak 0.7%-os arányban jut be a felsőkereskedelmibe, azaz csak *minden 6.028-ik* 10—17 éves szegényparasztgyermek járhat ebbe az iskolába.

*

A felsőmezőgazdasági iskolák statisztikája föltétlenül a legrosszabb statisztika a szegényparasztbág szempontjából. Itt mutatkoznak meg legélesebben az ellentétek:

Nagy- és középbirt. réteg *minden 33-ik* 10—17 éves gyermekét felsőmezőgazdaságiba járattja.

Gazdasági tisztv. réteg *minden 237-tk* 10—17 éves gyermekét felsőmezőgazdaságiba járattja.

Kisbirtokos réteg *minden 1.049-ik* 10—17 éves gyermekét felsőmezőgazdaságiba járattja.

Szegényparaszt réteg *minden 80.792-ik* 10—17 éves gyermekét felsőmezőgazdaságiba járattja.

Tehát gyakorlatilag a szegényparaszttság *nem jut be* a felsőmezőgazdasági iskolába. A szegényparaszttság gyakorlatilag nullának nevezhető arányszámának különleges

jelentősége van, mert: 1. a felsőmezőgazdasági iskolák tanulóinak 60%-a az őstermelők csoportjából kerül ki, Ebből az igen nagy százalékszámából a szegényparasztságra, mely az őstermelő népesség 68.7%-a, csak 1.8% jut! 2. a szegényparasztság, mely a mezőgazdaságnak teljes egészében termelő, dolgozó rétege és mely az őstermelő lakosságának több mint $\frac{2}{3}$ -ad része, nem tökéletesítheti önmagát saját hagyományos foglalkozási ágában sem.

A szegényparasztság e tragikusnak mondható arányszámán kevéssé változtat az a tény, hogy *Magyarországon, ahol az őstermelő réteg a lakoságnak több mint a jele, mindössze 4—300 tanulójuk van egy évben a felsőmezőgazdasági iskoláknak, holtát ugyanakkor a jelsökereskedelmi iskolákba 10.000 és a középiskolákba 60—70.000 tanuló jár.*

Milyen a szegényparaszt leányok iskolai sorsa? *A gazdasági munkások és cselédek leánygyermekai elől el van zárva a középiskola.* 13.046 középiskolás leány közül 6 volt 1930/31-ben gazdasági munkás és cseléd gyermeke, azaz egy se, ment ezek különleges egyéni esetek lehetnek, nem beszélve arról, hogy az itt még valószínűbb statisztikai tévedések egyszerűen megsemmisítik e számot. A felsökereskedelmiben ugyanez a helyzet. A képzőkben aránylag sokkal jobb.

10 — 4 7 éves leánygyermekek közül

Képzőbe járt Középiskolába járt

Nagy- és középbirt.

rétgeből . . . minden 18-ik minden 4-ik

Szegényparaszt

rétgeből . . . minden 3.337-ik minden 21.136.

Ugyanakkor, amikor a nagy- és középbirtokos rétegből már minden negyedik leánygyermek középiskolába megy, a szegény parasztleányok teljesen kiszorulnak ormon.

A nőképzős tanulók jobb arányszáma azzal magyarázható, hogy ha gazdasági munkás és cseléd leánygyermekének sikerül továbbtanulniuk, akkor olyan iskolába mennek, melynek elvégzése már foglalkozást, tehát gyors kereseti lehetőséget nyújt.

A szegényparaszt kisededónőképzősök aránylag nagy százaléka ugyanezt bizonyítja. A szegényparaszt eredetű kisededónőképzős réteg az összes szegényparaszt képzős leánynövendékek 33%-a, ugyanez az arány a többi csoportban pedig csak 1—7%-ig terjed. A nagy százalékszám a kisededónőképző rövidebb tanulási idejével magyarázható.

*

A középfokú szegényparaszt tanulóifjúság 71%-a jár polgárába. 1930/31-ben 2725 szegényparaszt gyermek járt polgárba; ez a polgári iskolai tanulóifjúság 3.5%-a. Tehát itt az arány jobb, de a távolság a népességbeli aránytól az iskolai arányig még mindig rendkívül nagy:

$$35\% : 3.5\%$$

Tehát a szegényparaszság a nemképesítő műveltséget adó polgári iskolába is rendkívül csekély arányban tud csak bejutni. Arányszáma ezekben az iskolákban mégis sokkal magasabb, minit a többi iskolafajtában. E magasabb arányszám értéke azonban egészen minimális. A polgári-adta műveltség, mivel a falun semilyen termékenyítő hatás sem éri, gyorsan szertefoszlik.

Szegény parasztok 10—17 éves gyermekei közül

polgáriba járhat.....	minden	145-ik
középiskolába járhat.....	minden	478-ik
képzőbe járhat	minden	2.0934-ik
felsőkereskedelmibe járhat	minden	6.028-ik
felsőmezőgazd. iskolába járhat.....	minden	80.792-ik.

A társadalomban elfoglalt helyzetük alapján a nagy- és középirtokos, gazdasági tisztviselő és kisirtokos csoportok tulajdonképpen egy társadalmi rétegbe tartozóak: ezt „irtokos osztály“-nak nevezhetjük. Tehát ha a szegényirtokosság helyzetét akarjuk vizsgálni *az őstertelő csoport keretén belül* (őstertelő csoport = 100%), akkor a szegényirtokosság arányát a középfokú oktatásban össze kell hasonlításunk a irtokos osztály arányával:

	szegényirtokosság részesedése %	Irtokososztály részesedése %
az őstertelő népességen.....	68.7	31.3
a képzőben.....	14.0	86.0
a középiskolában	9.7	90.3
a felsőmezőgazd. iskolába	1.8	98.2
a leányközépiskolában.....	1.1	98.9

Ezek az arányok már erősen megközelítik a valóságot A szegényirtokosság, amely az őstertelő lakosságnak több mint $\frac{2}{3}$ -ad része, csak $\frac{1}{10}$ -ed részben jut be a középiskolába és $\frac{1}{100}$ -ad részben a felsőmezőgazdasági iskolába. Mi lenne, ha minadegyikbe $\frac{2}{3}$ arányban juthatna be...?!

MUNKÁSSÁG.

Milyen a munkásosztály aránya a magyar társadalomban? Nemrégiben jelent meg egy könyv a magyar gyári munkásságról.* A bevezető tanulmány** foglalkozik a munkásosztállyal általában és helytelenül állapítja meg a munkásság arányát a magyar társadalomban. „Ha a kört tovább bővítjük és a munkásosztálynak az *egész* magyar társadalomban való súlyát nézzük, arra az eredményre jutunk, hogy a megnagyobbodott Magyarország lakosságának kb. 12%-a munkásosztálybeli. (16. old.) Nem tudjuk ellenőrizni, hogy milyen csoportokból alakult ki ez a 12%, mert erre a szerző nem adja meg a lehetőséget. De a tanulmányból airra a következtetésre juthatunk, hogy a 12% a gyáripari munkásságból és a kisipari munkásság egy részéből áll. E szerint nem számítja a munkásosztályba az építőmunkásokat, a közlekedési munkásokat, a bányászokat, a kisipari munkások nagy tömegét (tehát a tanoncok nagy részét!), a napszámosokat és a házi cselédeket.

E tévedéshez a „munkáslelkiség“ meghatározásának több téves szempontja vezette a szerzőt. A gépnek e lelkiség kialakításában túlzott jelentőséget tulajdonított. Valószínűleg emiatt maradtak ki az építőmunkások és a bányászok az áltatta megfogalmazott munkásosztályból. A „szervezettségre való hajlam“ hiányát bizonyára össze téveszti a szervezkedési lehetőség hiányával. Valószínűleg emiatt maradtak ki a vasutasok, postások, villamoskalau-

* „Magyar Gyári Munkásság“, szerkesztette Rézler Gyula, kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság.

** Rézler Gyula: A magyar gyári munkásság.

zok. Holott másutt e rétegek a munkásosztály legszervezettebb részéhez tartoznak vagy tartoztak. Az öntudat értékelése som helyes. Nem lehet statisztikailag kizárni a munkásosztályból azt, akinek nincs munkásöntudata, de foglalkozása alapján oda tartozik. A fenti három téves szempontból folyik a szerzőnek a kisiparban foglalkoztatott munkásokra vonatkozó helytelen véleménye: „A munkáslelkiség alkotó tényezői alapján azonban csak azokat a kézműiparban dolgozó munkásokat számíthatjuk a munkásosztályba, akik olyan helyen laknak és dolgoznak, ahol gyárak is vannak és ennél fogva a gyári munkássággal településbelileg, szervezetileg és szellemileg képesek fenntartani a kapcsolatot.“ (15. old.) Ezzel nem kevesebb mint 180—200.000 kisipari munkást (hozzátartozóival együtt) zár ki a munkásosztályból.

Nézzük meg, milyen a valóságban a munkásosztály aránya a magyar társadalomban. A magyar munkásosztályhoz a következő foglalkozási csoportok tartoznak (az 1930-as népszámlálás szerint) :

	Keresők és eltartottak	
	száma	%-a
	a lakosságban	
Bányászati és kohászati segéd- személyzet	111.968	1.29
Ipari segédszemélyzet.....	1,169.516	13.46
Közlekedési segédszemélyzet	262.166	3.02
Napszámosok	122.338	1.40
Házi cselédek.....	197.179	2.27
Takarítók, takarítónők	26.826	0.31
Összesen.....	1,889.993	21.75

Ebből le kell számítanunk a nem-munkás segédszemélyzetet (altiszt, felügyelő, raktáros, stb.), viszont hozzá kell számítanunk a kereskedelembe foglalkoztatott munkásokat. E két csoport többé-kevésbé kiegyenlíti egymást. A Felvidék és a Kárpátalja visszacsatolásával csökkent a munkásosztály aránya, de ez a csökkenés egészen csekély (külön a munkásosztályt nem tudjuk kimutatni, de az alanti összehasonlítás eléggé kifejező) :

	Bányászat, ipar és közlekedés aránya %	Az ipar aránya külön %
a trianoni Magyarországon .	26.9	21.7
1939-ben.....	25.6	20.5

Tehát a „kb. 12%“ helyett kb. 20—21% ma a munkásosztály aránya a magyar társadalomban.

A magyar iskolai statisztikák nem ilyen alapon készültek, tehát mi is elsősorban az ipari és bányászati munkássággal kívánunk foglalkozni és csak azután fogjuk kiszámítani a további munkásrétegek arányát.

Az iskolai statisztikák az „Ipar és bányászat“ főcsoportot a következő három alcsoportra osztják: önállók, tisztviselők és egyéb alkalmazottak.. Az első fejezetben már rámutattunk e csoportosítás hibáira.* A statisztikák általunk elvégzett revíziója (az iskolai értesítők átnézése) nem hozott sok eredményt. Csupán a polgári iskolai értesítők különböztetik meg a nagyiparosokat és bányaválal-

* Lásd 11. és 12. old.

kozókat a kisiparosoktól. Tehát csakis a nemképesítő műveltséget adó iskolák (polgárik) és képesítő műveltséget adó iskolák (többi középfokú iskola) szembeállításában tudtuk a nagy iparosokat és a kisiparosokat elválasztani.**

Hasonlítsuk össze a négy csoport arányát a két iskolafajtában (mindig a bányászatot is beleértve) :

	Képesítő műveltséget adó Polgárik iskolába jár	
	jár %	jár %
Nagy-és középiparos tanulókból	92.5	7.5
Ipari tisztviselő tanulókból	72.3	27.7
Kisiparostanulókból	24.4	75.6
Munkástanulókból.....	21.1	78.9

Tehát az ipari munkások középfokú iskolai tanulói közül csak 21.1% jut be a képesítő műveltséget adó iskolákba. Pedig a munkásokra nézve épp úgy érvényes az, amit a szegénypairaszság tárgyalásában megállapított-

** Itt természetesen pontos eredményeket nem érhetünk el, de föltétlenül megközelítjük a valóságot. E kísérlethez két egészen valószínű feltételezés szükséges: 1. a nagy- és középiparosok 10—17 éves korosztálya úgy aránylik a kisiparosok e korosztályához, mint népességbeli számaik (ez utóbbi arány ismert, tehát az előbbi kiszámítható). 2. A nagy- és középiparosok minden egyes vagy majdnem minden 10—17 éves gyermeküket járatták középfokú iskolába. E két feltételezés tévedési százaléka csak egészen csekély lehet. Ezek alapján megkapjuk a nagy- és középiparosok középfokú iskolai létszámát. Mivel az „önállók“ középfokú iskolai létszáma ismert, s a polgári iskolai értesítők átnézéséből megkaptuk a nagy- és középiparosok és a kisiparosok egymáshoz viszonyított polgári iskolai arányát (3%:97%), a nagy- és kisiparosokat a polgári és nem-polgári iskolák összehasonlításában széjjelválaszthatjuk.

tunk: egy osztály felemelkedésének: fokmérője széles rétegek elhelyezkedése a közvetlen fölötte illő osztály társadalmi állásaiban és kisebb csoportjainak elhelyezkedése az ország vezető rétegében; ebből a szempontból a nyolc középiskola elvégzése műveltségi alappoknak tekinthető.

Milyen arányban jutnak be az ipari munkások a képesítő műveltséget adó iskolákba? 1930/31-ben 2.365 munkásgyermek járt ezekbe az iskolákba; az ide tartozó tanulóiifjúságnak 2.7%-a. Az iparit munkásság Magyarország lakosságának 14.8%-a:

$$14.8\% : 2.7\%.$$

ez az arány mutatja a magyar ipari munkásság felemelkedésének sivárt lehetőségeit.

Ugyanakkor pedig a nagy- és középiparosok aránya a képesítő műveltséget adó iskolákban 5.9%, vagyis a fenti aránypár a következőképpen alakul:

$$0.6\% : 5.9\%.$$

A munkásság iskolai aránya népességbeli arányának *ötöd-része*, a nagy- és középiparosok iskolai aránya pedig népességbeli arányuknak *tízszere*.

Ha az ipari munkások népességbeli számuknak megfelelő arányban jutnának be a képesítő műveltséget adó iskolákba, akkor *2.365 tanuló helyett 12.575 munkásgyermek járna ezekbe az iskolákba*. Természetesen ugyanúgy, mint a szegényparasztság esetében, ez sem reális szám, mert ebben az esetben a tanulólétszám, a társadalmi változások következtében, megsokszorozódna.

Ha a tanulók számát az egyes rétegek 10—17 éves korosztályához viszonyítjuk, a következő képet kapjuk:

Nagy- és középiparos réteg *minden 10—17 éves* gyermekét járátja kép. műv. adó iskolákba.

Ipari tisztviselő réteg *minden 4-ik 10—17 éves* gyermekét járátja kép. műv. adó iskolába.

Kisiparos réteg *minden 15-ik 10—17 éves* gyermeke jut be kép. műv. adó iskoláikba.

Ipari munkás réteg *minden 76-ik 10—17 éves* gyermeke jut be kép. műv. adó iskolákba.

1—76-ig: ez a távolság az ipari munkaadók és munkások közötti kulturális fejlődési lehetőség különbözőségének kifejezője. Természetesen vigyáznunk kell, nehogy összezavarjuk az okot a következménnyel. Az a tény, hogy a 10—17 éves munkásgyermekek közül csak minden 76-ik juthat be a képesítő műveltségiét adó iskolákba, az ipari munkásság társadalmi helyzetének *következménye*.

Természetesen teljesen reális képet csak akkor kapunk, ha a képesítő műveltséget adó iskolákat külön-külön vesszük:

	Ipari munkások 10—17 éves gyermekei közül
középiskolába bejut.....	minden 108-ik,
felsőkereskedelmibe bejut.....	minden 430-ik,
képzőkbe bejut	minden 618-ik.

A felsőmezőgazdasági iskolát nem tárgyaljuk, mert ez túlságosan távol esik az iparos csoport természetes érdeklődési körétől.

Ez iskolák közül a *középiszkola* a legfontosabb, mert csak ez ad általános képesítő műveltséget; az egyetemi

végzettséget megkövetelő pályáikhoz szintén ez az általában elért alap. Láthatjuk a számokból is, hogy azok a munkásgyermek, akik már olyan helyzetben vannak, hogy elemi után továbbtanulhatnak, túlnyomó részben középiskolába mennek (21.1%-ból 14.7%).

Az önálló arányával hiába hasonlíttatók össze a fenti arányokat, mert azok nem reálisak; ellenben összehasonlíthatjuk az ipari tisztviselő arányaival. Ezek a fenti sorrendben *minden 5-ik, minden 36-ik és minden 82-ik*. Ugyanakkor, amikor az ipari tisztviselőik *minden 5-ik 10—17 éves* gyermeküket, az ipari munkások csak *minden 108-ik* gyermeküket járathatják középiskolába. A nagy- és középiparosok rétegében ez az arány, minden valószínűség szerint, 5 alatt van.

Ha összehasonlítjuk a gimnáziumi és reálgimnáziumi arányokat a reáliskolai aránnyal (a három iskolafajta arányát összesen 100%-nak véve), akkor érdekes eredményt kapunk: *az ipari munkások vezetett a reáliskolát arányban!*

	Gimnáziumba és reálgimnáziumba járt	Reál- iskolába járt
	%	%
Munkás-középiskolások közül	39.4	60.6
Tisztviselő-középiskolások közül	42.9	37.1
Önálló-középiskolások közül	46.9	33.1

Az ipari munkásság középiskolás tanulóinak 60%-át a leghaladóbb szellemű középiskolába, a reáliskolába, járattja. (Azóta megszűnt!) Attól az időtől, amikor a munkásság gépet rombolt, a mai korig, amikor a technika

fejlődésében látja a jövőt, sőt tudatosan *a jövőjét*, hosszú, küzdelmes és tapasztalatokban gazdag évtizedek teltek el, melyek ma megtermik gyümölcsüket.

Milyen a munkásleányok iskolai sorsa? Az ipari munkások leánygyermekai elenyészően csekély arányban jutnak be a középiskolába: 13.046 középiskolás leány közül 89 volt 1930/31-ben ipari munkás gyermeke. De a képzőkben és a leánykereskedelmikben is ugyanilyen rossz *xi* arány. A 10—17 éves leánykorosztályhoz viszonyítva a következő képet kapjuk:

	10-17 éves munkásleányok közül
középiskolába járt	<i>minden 828-ik,</i>
képzőkbe járt	<i>minden 861-ki,</i>
kereskedelmibe járt.....	<i>minden 663-ik.</i>

Az ipari tisztviselő rétegben ugyanezek az arányok a fenti sorrendben így alakulnak: *15-ik, 64-ik éj 69-ik*. Noha az ipari munkásnők felszabadulása sokkal nagyobb, mint a szegényparasztnőké (akik közül középiskolába csak minden 21.136-ik jut!) és iskoláztatási helyi viszonyaik is jobbak, még *sincs semilyen kulturális fejlődési lehetőségük*.

*

A polgári iskolai tanulóiifjúság 11.3%-a munkás-eredetű. Ez az arány már nem áll oly messze a lakosság-beli aránytól (14.8%). A 10—17 éves korosztályra átszámítva, azt látjuk, hogy *minden 20-ik* 10—17 éves munkásgyermek járt polgárba. Ez a polgári iskolai mű-

veltség azonban, továbbtanulás hiányában, elenyészik, s így egy osztály felemelkedése szempontjából nem jöhet számításba. A polgári után a munkásgyermek a tanonciskolában „tanulnaik tovább“.* 1930/31-ben az iparostanoncok 30%-a járt polgáriba, 1937/38-ban pedig már 37%-uk. Tehát a jó polgári iskolai arányszám értéke nem túlságosan nagy.

A munkásság többi rétegét a statisztikák hiányossága miatt nem vehettük eddig figyelembe.

A közlekedési munkások, noha a népszámlálási statisztikákban külön szerepelnek, az iskolai statisztikákban együtt vannak a kereskedelem és hitel „egyéb alkalmazott“-jaival. A házicselédekre nézve ugyanez a helyzet, azzal a különbséggel, hogy az iskolai statisztikákban az „egyéb és ismeretlen“ rovatban szerepelnek. A napszámokra vonatkozólag van külön iskolai statisztika.

Egy kísérletet tehetünk a fenti rétegek együttes elbírálására: kiszámíthatjuk a közlekedési munkások és házicselédek középfokú iskolai létszámát az ipari munkások aránya alapján. *Ez a kísérlet, minden valószínűség szerint, erősen megközelíti a valóságot.* (Nem szabad elfelejtenünk, hogy a legpontosabb iskolai statisztikák is csak *valószínű* adatokat tudnak felmutatni.)

Tehát a következő statisztikai csoportokat: 1. ipari és bányászati segédszemélyzet; 2. közlekedési segédszemélyzet; 3. házi cselédek és 4. külön meg nem nevezett napszámosok, együtt a „*munkásság*“-nak véve, és az összes többi csoportot — az östermelők kivételével — a

* Lásd az „Iparostanoncoktatás“ c. fejezetet.

szigorúan vett „*polgárság*“-hoz számíva, a következő képet kapjuk:

	A munkásság részesedése	A polgárság részesedése.
a lakosságban	21.4	26.8
a középiskolákban	3.8	82.7
a képzőkben.....	4.7	81.2
a kereskedelmiben.....	5.8	85.8
a képesítő műveltséget adó leányiskoláikban <i>együtt</i> :	2.1	90.8

Ugyanakkor, amikor a polgárság középiskolai arányszáma népességbeli arányszámának *majdnem háromszorosa*, a munkásság középiskolai arányszáma népességbeli arányának *majdnem hatodrésze*.

A leánytanulók között pedig a polgárság aránya felemelkedik *több mint háromszorosa*, a munkásoké ellenben lezuhan $\frac{1}{10}$ -ed részre!

TÁRSADALMI RÉTEGEK.

A szegényparasztság és a munkásság kulturális lehetőségei között igen jelentős különbség van: majdnem ötször annyi munkásgyermek jutott be a középiskolába, mint szegényparasztgyermek. Ez az arány a társadalmi helyzet hű kifejezője. Az ipari munkásság átlagos életszínvonala magasabb, mint a szegényparasztságé. Ebben az életszínvonalkülönbségben elsősorban a kereseti viszonyok a döntők, de ezek után jelentős szerepük van — különösen ami az iskoláztatást illeti — a települési tényezőknek. Az ipari munkásság városokba tömörülve lakik,

a szegényparasztság falvaikban és tanyákon szétszórva. Ha a keresti viszonyok teljesen azonosak lennének, a szegényparasztság akkor is kevesebb gyermeket küldhetné középiskolába, mert a *helyváltotatást* (bejárás vagy bentlakás) meg kell fizetnie. De a települési tényező nem csak ezt jelenti, hanem azt is, hogy minél távolabb van a lakhely a várostól, tehát a kultúrközponttól, annál kevésbé fejlődik ott ki olyan légkör, mely a továbbtanulásra serkentőleg hat. Ezzel lehet magyarázni, hogy igen sok esetben egy jobb helyzetben lévő kisbirtokos nem taníttatja tovább fiait, ugyanakkor pedig egy ennél kevésbé jó gazdasági helyzetben lévő városi kisiparos középiskolába, sőt egyetemre küldi gyermekeit.

Az ipari és bányászati munkásság nagy tömegét a városokba bevándorolt paraszttömegek adják. Magyarország hirtelen ipari fejlődése és az evégett a városokba való bevándorlás a múlt század 80—90-es éveiben zajlott le. A mindinkább kisebbmértű bevándorlás a városokba azóta is állandóan tart. Kezdetben a bevándorlók 60—70%-a az ipari munkásságba olvadt. Később ez csökkent, mivel az ipar nem tudott annyi munkaerőt felszívni, de kisebb mértékben állandóan tart. A bevándorlók közül az ipari munkásságba olvadó rész zöme szegényparaszt. Tehát ha ezt az egész fejlődési folyamatot át tekintjük, akkor a szegényparasztság és a munkásság fenti kulturális összehasonlítása egyúttal *egy és ugyanazon szegényparasztréteg kulturális fejlődésbeli különbségét is megadja*. Természetesen ez egyáltalában nem jelenti azt, hogy a szegényparasztság számára csak az ipari munkásságba való felszívódás jelenthet kulturális fejlődési lehető-

séget. Ez csupán egy történelmi korszak, a kapitalizmus, megnyilvánulásai közé tartozik.

Ha a tárgyalt négy társadalmi réteget szembeállítjuk egymással, a következő kultúrképet kapjuk:

	A lakosságban %	A középiskolában %
A szegényparasztság aránya .	35.0	1.3
A munkásság aránya	21.4	3.8
A birtokos osztály aránya.....	16.8	12.2
A polgárság aránya.....	26.8	82.7
	100.0	100.0

A birtokos osztály rossz aránya egyesegegyedül a kisbirtokosok (6—100 holdig) igen rossz arányával magyarázható. Ezt ellensúlyozzák a nagybirtokosok és a gazdasági tisztviselők kitűnő arányai. Tehát ez az osztály tulajdonképpen két erősen elkülönülő rétegre bontható.

A polgárság a kultúra előnybenrészesítettje. Ez az osztály is felbomlik legalább három rétegre: felsőbb osztályra, felsőbb és alsóbb középosztályra. Természetesen a legfelsőbb réteg a legelőnyösebb kultúrhelyzetben van.

A fenti arányszámokból nyilvánvalóan következik, hogy a társadalmi kulturális valóságot akkor közelítjük meg legjobban, ha a szegényparasztság és a munkásság *közös* középfokú iskolai arányait összehasonlítjuk a birtokos osztály és a polgárság *közös* arányaival. (Tulajdonképpen a birtokos osztály megkülönböztetése a polgárságtól csak ugyanolyan mértékben és értelemben érvényes, mint a szegény parasztság megkülönböztetése a munkáságtól.)

	I. A szegényparasztság és a munkásság részesedése %	II. A birtokos osztály és polgárság részesedése %
A lakosságban	56.4	43.6
A középiskolában	5.1	94.9
A képzőkben	6.8	93.2
A felsőkereskedelmiben	6.5	93.5
A felsőmezőgazd. iskolában	2.0	98.0
A képesítő műveltséget adó leányiskolákban együtt	2.7	97.3

Tulajdonképpen a szegényparaszt-munkás csoport-hoz tartoznak még a 6—7 holdas törpebirtokosok is (a népességnek kb. 3%-a) és ugyancsak ide tartoznak — mert a munkások élet- és kultúrszínvonalán élnek — a 0-2 segéddel bíró törpeiparosok is (a népesség 6.6%-a!). Ezek a rétegek csökkentik a II. csoport, azaz növelik az I. csoport *valóságos arányát*, tehát a fenti arányok még helyesbítendőek, azaz a szegényparaszt-munkás csoport aránya a lakosságban kb. 10%-kal, iskolai aránya pedig *sokkal kisebb* százalékkal emelendők. Ez utóbbi százalékot nem tudjuk pontosabban meghatározni. Ez a kimutató már erősen megközelíti a magyar társadalmi osztályok kukúrlehetőségeinek valóságos arányát.

A FŐISKOLÁK

SZEGÉNYPARASZTSÁG.

Szegényparaszt a főiskolákon. Magyarországon ez a mondat furcsán hangzik. Hogyan kerül szegényparaszt a főiskolára:!

Egy bizonyos idő óta Magyarországon is előtérbe lépett az a gondolat, hogy a széles néprétegeknek *is* kell „magasabb“ kultúrát adni. Így alakultak meg nálunk is a „népfőiskolák“. Ezek 3—4 hetes vagy még rövidebb elméleti és gyakorlati téli tanfolyamok már nem iskoláskorban lévő parasztiújak részére. Magyarországon már több ilyen „népfőiskola“ van, némelyik csak két hétig tart és utána a hallgatók „oklevelet“ kapnak. Hogy miért adtak ezeknek a vérszegény, elemi iskolai nivón álló, továbbképzőtanfolyamoknak „főiskola“ nevet, az nem szorul magyarázatra. A dán és finn népfőiskolákra nézve *lényegileg* ugyanez érvényes. Nem a népfőiskolák tették a dán parasztot azzá, ami a háború előtt volt, hanem az alapos földreform. Jellemző, hogy a dánok kb. 100 évvel ezelőtt kezdtek népfőiskolákat alapítani, a finneknél is vagy félszázados. És mindkét helyen természetesen már az a hivatása is eltűnt, amit a polgárság szánt neki eredetileg. A

társadalmi és politikai változások mindinkább fölnyitottak a szegényebb parasztrétegek szemét. Ebben nagy segítségükre voltak a munkásmozgalmak. Ma már a dán és a finn öntudatos parasztréteg nem „népfőiskoláira“ akarja fiait küldeni, hanem egyszerűen csak „főiskolára“. Miért csak „falusi népkönyvtárvezető“ legyen a szegényparasztból, miért nem tanár, tanító, orvos és mérnök? Miért ne konstruáljon traktort, ahelyett, hogy még csak nem is szánt vele?! Magyarország elkésett vagy 40—50 évvel a népfőiskolai törvénnyel és a történelem arra tanít bennünket, hogy a késéseket a nemzetek „ugrással“ hozzák be ... A népfőiskolák, még ha a legkitűnőbb kézben vannak és minden tekintetben megfelelőek is, már nem elégíthetik ki a széles néprétegek kulturális éhségét és főképpen nem alkalmasak arra, hogy a szegényparasztrétegek kulturális felemelkedésének alapjai legyenek. A magyar szegényparasztságnak be kell jutnia mindazokba a középfokú és felsőfokú iskolákba, amelyekbe a magyar közép- és felsőrétegek bejutnak. *Ez a szegény parasztság kulturális jellemelkedéséhez nélkülözhetetlen.*

*

Adatainkat az 1930/31-es tanévből vettük, hogy a legutóbbi, 1930-as népszámlálás adataival összeegyeztethetők legyenek. A szegényparasztságra nézve azóta semmilyen változás sem történt, úgyhogy ezek az adatok a *mai* helyzetre is érvényesek.

A statisztikák a következő 40 főiskolát tárgyalják: 4 tudományegyetem (Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged), 1 közgazdasági kar, 1 műegyetem, 3 jogakadémia (a katolikus egri, a református kecskeméti és az evangélikus mis-

kolci), 5 gazdasági főiskola: 1 állatorvosi Budapesten, 1 bányá- és erdőmérnöki Sopronban, 3 gazdasági akadémia: Debrecen, Keszthely, Magyaróvár, 18 hittudományi főiskola (14 r. k., 3 ref., 1 izr.) és 8 egyéb főiskola.

1930/31-ben a negyven magyar főiskolára 256 szegényparasztifjú járt. Ez a főiskolai tanulóifjúság 1.5%-a. A több mint hárommilliós néptömeg 256 főiskolást tud csak felmutatni! (Tekintve, hogy ily *rendkívül* kis számról van szó, nyugodtan mondhatjuk, hogy a 256 szegényparasztdiák mind külön-külön *egyéni esetként bírálható el.*)

Ha a szegényparasztság népességbeli arányát szembeállítjuk főiskolai arányával:

15% ; 1.5%;

akkor világos képet kapunk arról, milyen mértékben szereshet a szegényparasztság magasabb kultúrát.

Ugyanakkor a nagy- és középbirtokosok fenti arány-párnak megfelelő százalékszámai:

0.3% : 2.6%.

Ha a szegényparasztok népességbeli arányuknak megfelelően kerülnének a inai főiskolákra, akkor 256 helyett 5926 szegényparaszt főiskolásunk lenne. Természetesen ez nem reális szám, mert ahhoz, hogy a szegényparasztok ily mértékben kerüljenek be az egyetemekre, oly előzetes társadalmi változások szükségesek, amelyek az egyetemi hallgatók számát megsokszoroznák s így a szegényparasztok arányos száma is megsokszorozódna. Az biztos, hogy a szegényparasztság sohasem lehet oly előnyös helyzetben, mint a nagy- és középbirtokosok, akiknek főiskolai aránya népességbeli arányuknak majdnem *kilencszerezese*.

Reális képet akkor kapunk, ha az egyes rétegek főiskolásainak létszámát a megfelelő rétegek 18—23 éves korosztályához viszonyítjuk:

Gazdasági tisztv. réteg *minden 5-ik* 18—23 éves gyermeke jár főiskolába.

Nagy- és középirtokos réteg *minden 6-ik* 18—23 éves gyermeke jár főiskolába.

Kisirtokos réteg *minden 121 -ik* 18—23 éves gyermeke jár főiskolába.

Szegényparaszt réteg *minden 1.320-ik* 18—23 éves gyermeke jár főiskolába.

Csak minden 1.320-ik szegényparasztifjú lehet orvos, vagy mérnök, vagy ianár, vagy pap, vagy bíró, vagy gazdasz. Csak minden 1.320-ik szegényparasztifjú jut azok közé az egészen kivételes körülmények közé, (hogy a magyar értelmiségi réteget fölfrissítesse. Pedig ennek a rétegnek a fölfrissítésére milyen szükség van!

A szegényparasztidákok elhelyezkedése az egyes főiskolákon a következő képet adja:

1. Tudományegyetem	50.8%
2. Hittudományi főiskola	19.5%
3. Gazdasági főiskola.....	10.5%
4. Jogakadémia	6.2%
5. Egyéb főiskolák.....	6.2%
6. Közgazdasági kar	4.2%
7. Műegyetem.....	2.6%
	100.0%

HA a tudományegyetemeikről a hittudományi kart hozzászámítjuk a hittudományi főiskoláikhoz, akkor azt látjuk, hogy *a szegény parasztdiákok több mint 14 része (27%) hittudományt tanul.* Ugyanez a kisbirtokos réteg aránya is. Ezt több körülménnyel lehet magyarázni. Legelsősorban azt kell figyelembe vennünk, hogy a 14 katolikus és 3 református hittudományi főiskola az ország területén szétszórva van, tehát a szegényparaszság jobban megközelítheti azokat; főként olyan városokban vannak, ahol semilyen más főiskola sincs, mint Esztergom, Kalocsa, Győr, Székesfehérvár, Szombathely, Vác, Veszprém, Pannonhalma, Zirc, Gyöngyös, Pápa, Sárospatak. Tehát tisztán települési tényezők folytán ezek a főiskolák könnyebben felszívják a szegényparashti ifjakat. Ehhez járulnak a sokkal kedvezőbb tandíj és ellátási viszonyok. E tényezők mellett azonban igen jelentős a lelkészek szellemi vezetőszerpe a faluban. Azonkívül hagyományi tényezők is föltétlenül közre játszanak.

A szegényparasztok közül egyformán kerülnek ki jogászok, orvostanhallgatók és bölcsészek (43—41—40 hallgató 1930/31-ben), noha a jogi főiskolák Magyarországon egészen különleges módon látogatottak: *az összes főiskolai hallgatók 1/3 része jogász.* Itt a hagyományi tényezők a döntők. A hivatalnoki pályák az „urak“ pályái, a tanár és orvos nem annyira „úr“ a szegényparaszt szemében-, mint az alispán, a jegyző, az intéző és általában a közigazgatás megszemélyesítői. Nyilvánvalóan az „úr-paraszt“ szembenállás ezen a téren válik valósággá.

Legtragikusabb a helyzet a gazdasági főiskolákon. Magyarország erősen állattenyésztő ország; a szegényparaszság élete jórészét az állatok gondozásával tölti.

Ugyanakkor milyen a helyzet az egyetlen állatorvosi főiskolán? 1930/31-ben az állatorvosi főiskola 299 hallgatója közül mindössze 8 volt szegényparaszt gyermeke.

Ennél még súlyosabb a helyzet a gazdasági akadémiákon. A három gazdasági akadémia összesen 358 hallgatója közül 11 származott szegényparasztzülöktől. Az arány ugyanaz, mint az állatorvosi főiskolán, de jelentősége sokkal szomorúbb. Magyarország laikusságának 51.8%-a foglalkozott 1930-ban mezőgazdasággal; ennek $\frac{2}{3}$ része szegényparaszt. És ez a szegényparaszttság még a saját hagyományos foglalkozási ágában sem tud gazdasági vezetőszemélyeket (okleveles gazdákat) kitermelni. A gazdászok, akik a szegény paraszttság munkájának közvetlen irányítói, akik a földmunkásokkal a bérszerződéseket kötik, nem a szegényparaszttság osztályából kerülnek ki, hanem a fölöttük álló osztályokból, tehát származásuk alapján sem hivatottak a szegényparaszttság védelmére. Tehát a szegényparaszttság e kis százalékszámára rendkívül súlyos következményekkel jár a magyar paraszttság osztályviszonyaira nézve is.

A három gazdasági akadémia rendkívül kicsi létszáma megdöbbentő. 1930/31-ben Magyarországon

358	és	5401
<i>gazdászhallgató</i>		<i>jogászhallgató</i>
(Az összes halig. 2.1%-a)		(Az összes hallg. 31.9%-a)

volt, mintha Magyarország lakosságának 51.8%-a oem mezőgazdasággal, hanem közigazgatással foglalkozna!!

„Jogásznemzet vagyunk“ — mondják sokan büszkén. Arany Bullánk volt már 1 222-ben, rögtön a Magna

Charta után! — Igaz, Werbőczy is jogász volt, nem okleveles gazda; ezt a hagyományt sikerült mindmáig tökéletesen megőriznünk.

Hogy a szegényparasztság gazdasági főiskolai helyzetét még világosabban lássuk állítsuk szembe a nagy- és középbirtokos réteg helyzetével:

Szegényparaszt réteg		Nagy- és középbirtokos réteg
%		%
aránya a népességben .	35.0	0.3
aránya a gazd. főiskolákon .	3.4	11.3

A szegényparasztréteg gazdasági főiskolai aránya népességbeli arányának *tizedrésze*, a nagy- és középbirtokos réteg ez aránya pedig népességbeli arányának majdnem *negyvenszerese*.

*

A szegényparaszt leányok részesedését a felsőfokú oktatásban természetesen csak azokon a főiskolákon vizsgálhatjuk, ahol a leányok már jelentősebb tért nyertek; ezek a bölcsészeti (49.1% leány), gyógyszerészeti (37.2% leány), közgazdasági (17.9%) és az orvosi karok (9.8%). Adataink csak az 1929/30-as tanévről vannak. Ekkor az összes szegényparasztszármazású leányhallgatók száma 4 volt. (Az összes nőhallgatók 0.2%-a). Ebből 3 a bölcsészeren és 1 az orvosi karon. Általában az őstermelő réteg nagyon gyenge arányban részesül a főiskolásnők létszámában (5%). E négy szegényparasztleány a főiskolákon, minden valószínűség szerint, csak statisztikai tévedés vagy „jóakarát” eredménye.

Ha a szegény parasztság arányait összehasonlítjuk a másik három őstermelő csoport (birtokos osztály) közös arányaival, a következő képet kapjuk (őstermelő réteg = 100%) :

	Szegényparasztság osztály	Birtokos osztály
	részesedése %	részesedése %
az őstermelő népességben	68.7	31.3
a főiskolákon együttvéve	11.8	88.2

Ezek az arányok évtizedek óta semmit sem változtak. *Ez a hárommillió szegény parasztság numerus claususa!* Nem volt szükség külön törvényre, anélkül is 'kitűnően működik, mert éltetője társadalmunk katlan gazdasági törvénye.

MUNKÁSSÁG.

A munkásság a legmagasabb kultúra legközvetlenebb várományosa. A városokban, a polgárság kultúrkörnyezetében él. Mindent hall és mindent lát, ha nem is részesülhet benne. Civilizációs és kultúrkövetelményei egyszerre fejlődnek és ugrásszerűen növekednek. A szegény-paraszt hónapokig idegenül érezné magát egy központi fűtéses, melegvizes, modern lakásban, a munkás másnap már otthon lenne. .Színházba is járna, sok könyvet is olvasna, zenét is áhítatosan hallgatna, nyelveket tanulna, rádióján keresné külföldet; mindezt egyik-napról a másikra. Mindez két tényező, a munkásság foglalkozásával járó technikai érzék és készség és a kultúrkörnyezet ered-

ménye. És ennek gondolkozásbeli hatása döntő: más falun kultúrkiközösítettnek lenni és más kultúrkörnyezetben kultúrkiközösítettnek lenni! A falvakban a kultúrkiközösítettség ritkán válik tudatossá, a városban állandóan. A mai viszonyok között tehát a városbanlakás már önmagában magasabb kultúrszínvonalat biztosít. Ehhez járul a nagy tömegek tömörüléséből eredő szervezkedés, mely azután előadások, tanfolyamok, újságok, kiadványok, stb. útján jelentősen emeli a munkásság kultúrszínvonalát. Ez azonban a munkásság kiközösítettségén mitsem változtat. Vizsgáljuk meg e kiözösítettség arányait a főiskolai oktatás alapján.

Mindig az 1930/31-es tanév adatait használjuk, hogy az 1930-as népszámlálás adataival összeegyeztethetők legyenek. Mellesleg az elmúlt 10 évben semilyen változás sem történt.

1930/31 -ben a 40 magyar főiskola 16.932 hallgatója közül csak 473 volt munkásszülők gyermeke. Ez az összes hallgatók 2.8%-a. Ha ezt szembeállítjuk az ipari munkásság népességbeli arányával:

$$14,8 : 2,8\%$$

akkor világos képet kapunk arról, hogy milyen kis mértékben kerülhet be az ipari munkásság a felsőbb értelmiségi rétegbe. Ugyanakkor az ipari tisztviselők rétegében a fenti aránypár a következőképpen alakul:

$$1,0\% : 4,1\%$$

Az iparú munkásság főiskolai aránya népességbeli arányáék ötödrésze, az ipari tisztviselők ez aránya pedig népességbeli arányuknak négyszerese! A nagy- és közép-

iparosok arányát nincs módunkban kiszámítani,* de bizonyosra vehetjük, hogy ez még valamivel jobb, minit a tisztviselőké. Tulajdonképen az ipari munkások fenti aránya a valóságban még rosszabb, ugyanis ezek a számok az ipari és bányászati „egyéb alkalmazottak“-ra vonatkoznak és e csoportnak kb. 6—8%-a nem-munkás réteg (altisztek, felügyelők, stb.), mely réteg, minit másutt külön szereplő csoportjából is láthatjuk, erősebb arányban kerül a főiskolákra, mint a tulajdonképeni munkásréteg.

Ha az ipari munkások népességbeli számuknak megfelelően kerülnének a főiskolákra, akkor *473 helyett 2.506* munkásifjú járna főiskolára. Természetesen, mint már többször említettük, ez sem reális szám, mert ha a munkásság előtt megnyílna a felsőbb értelmiségi rétegbe való bejutás lehetősége, ez csak oly változások eredménye lenne, melyek a főiskolai tanulóifjúság létszámát megsokszoroznák, tehát az ipari munkás-hallgatók arányos száma is megsokszorozódna.

Teljesen reális képet csak amikor kapunk, ha az egyes rétegek főiskolásainak számát a megfelelő rétegek 18—23 éves korosztályához arányítjuk:

Ipari és bányászati tisztviselők *minden 18-ik* 18—23 éves gyermeke főiskolás.

Ipari és bányászati munkások *minden 425-ik* 18—23 éves gyermeke főiskolás.

* Lásd I. fejezet. A főiskolákon az „ipari és bányászati önállók“ közül a statisztikák alapján nem lehetett szétválasztani a kis- és nagyiparosokat.

A nagyiparosak és bányavállalkozók aránya, minden valószínűség szerint, jobb, mint a tisztviselők aránya.

Az ipari munkások minden 108-ik 10—17 éves gyermeke járt középiskolába, főiskolába pedig csak minden 42-ik 18—23 éves, tehát *csak műiden 175-ik 10—23 éves ipari munkás gyermeke előtt nyílt meg a kulturális fejlődés lehetősége.*

Vizsgáljuk meg, hogy a tisztviselők (polgári réteg) és az „egyéb alkalmazottak“ (főleg munkásréteg), hogyan oszlanak meg az egyes főiskolai szakokon:

<i>Tisztviselők</i>	<i>%</i>	<i>Egyéb alkalmazottak</i>	<i>%</i>
1. Jog	22.8	1. Jog	26.8
2. Műegyetem	21.2	2. Orvosi	15.0
3. Bölcsész	16.6	3. Bölcsész	15.0
4. Orvosi	12.6	4. Hittudomány	12.5
5. Közgazdász	10.4	5. Műegyetem	10.8
6. Egyéb főisk.	5.8	6. Közgazdász	8.5
7. Hittudomány	4.9	7. Egyéb főisk.	6.6
8. Gazd. főiskola	4.1	8. Gazd. főiskola	4.4
9. Gyógyszerész	1.6	9. Gyógyszerész	0.4
	100.0		100.0

Sajnos ez sem ad elég tiszta képet a munkásság főiskolai megoszlásáról, mert a 6—8%-os nem munkás réteg, mely igen jó arányban kerül a főiskolákra, megzavarja a helyes arányokat. E réteg — hűen utánozva a hivatalnok közép osztályt — gyermekeit elsősorban jogra küldi, másodsorban pedig hittudományi főiskolákra. Így lehetséges csak, hogy az ipari és bányászati „egyéb alkalmazottak“ gyermekeik több mint 14-ed részét jogra küldik. Ehhez hozzá

járul természetesen az is, hogy a négy jogi tudomány-egyetemi szakon kívül, van még három jogakadémiánk is, így a helyi lehetőség is több. Azonkívül mindhárom jogakadémia *egyházi* kezelésiben van (katolikus, református és evangélikus), ami lehetővé teszi, hogy szegénysorsú ifjak *vallási* alapon igen sok tanulási kedvezményhez juszanak. Különösen a református egyház munkálkodik igen erősen e téren. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy a jog legkönnyebben és bejárás nélkül, tehát kenyérkereset mellett is, elvégezhető egyetemi tan-szak. Ugyanezekkel a tényekkel magyarázható a hittudomány jó helye is a sorrendben.

A kb. 1,300.000 főnyi ipari munkásrétegből mind-össze 51 hallgató volt a műegyetemen! Pedig a hagyományos technikai érzék és készség éppen a mérnöki pályák felé irányítaná a munkásifjúságot. De még azok előtt is, akik tudnának az érettségi után továbbtanulni, rendkívüli nehézségek tornyosulnak. Egy 'műegyetem van egész Magyarországon, tehát a nem-budapestiek számára már ez is súlyos anyagi kérdés; a műegyetem a legdrágább főiskola: a mérnöki, vagy építészmérnöki, vagy gépész-mérnöki oklevél összes költsége 9 féléven át 2.410 pengő, azaz *félévenként 270 pengő*, a vegyészmérnöki oklevél 3.500 pengőbe kerül, azaz *félévenként 390 pengőbe*. *Ugyanakkor a magyar ipari munkásság átlagos keresete 1938-ban évi 1.200 pengő volt!!* Még ha a tandíj alól mentesülne is a szegény műegyetemista (ez a költségeknek kb. 40%-a) — ami csak állandó kitűnő előmenetellel érhető el —, akkor is igen nagy kiadások terhelnék. Ilyen módon, a teljes „tanulást szabadság“ fenntartásával, játszi könnyedséggel sajátítja ki a polgárság a műegye-

temet a saját részére, biztosítva a maga számára az ország technikai vezetését.

Amikor 1,300.000 ipari munkás 51 gyermeket küld műegyetemre, ugyanakkor kb. 87.000 ipari tisztviselő 147 gyermeket küldhetett műegyetemre.

A nagyiparosok minden valószínűség szerint még jobb arányban járathatják fiaikat ezekre a pályákra.

Ha a magyar munkásság olyan társadalmi helyzetben lenne, hogy szabadon küldhetné fiait a főiskolákra, legelsősorban a műegyetem mai kerete bizonyulna túlságosan szűknek.

*

Ha a már ismert módszer* alapján számítjuk ki a közlekedési munkások és a házi cselédek arányait és a következő statisztikai csoportokat: 1. ipari és bányászati segédszemélyzet, 2. közlekedési segédszemélyzet, 3. külön meg nem nevezett napszámosok és 4. házi cselédek, együtt a „munkásság“-nak vesszük és az összes többi csoportot, az őstermelők kivételével, a szigorúan vett polgársághoz számítjuk, a következő képet kapjuk:

	A lakosságban %	A főiskolákon %
A munkásság részesedése	21.4	3.9
A polgárság részesedése	26.4	83.3

Ez az összehasonlítás jól mutatja, hogy a *polgárság mennyire a kultúra privilegizáltja. A magyar felsőbb értelmiségi réteg 80—85%-ban polgári eredetű.*

* Lásd 35. old.

TÁRSADALMI RÉTEGEK.

Az eddigiekből láttuk, hogy a

szegényparasztok *minden 1320-ik* 18-23 éves gyermeke,
a munkások *minden 425-ik* 18-23 éves gyermeke,
járt főiskolába.

A szegényparasztság és a munkásság kuMrlehetőségei között igen jelentős különbség van. Több 'mint háromszorannyi munkásifjú jutott a főiskolákra, mint szegényparaszt. Ennek okait már tárgyaltuk.

Ha a tárgyalt négy társadalmi réteget szembeállítjuk egymással, a következő kultúrképet kapjuk:

	A lakosságban főiskolákon %	A %
A szegényparasztság aránya	35.0	1.5
A munkásság aránya	21.4	3-9
A birtokos osztály aránya	16.8	11.3
A polgárság aránya	26.8	83.3
	100.0	100.0

A birtokos osztály rossz aránya itt is természetesen a kisbirtokosok (6—100 hold) igen rossz arányával magyarázható. A polgárság arányai a főiskolákon még jobbak, mint a középiskolában (82.7%).

Noha a szegényparasztság és a munkásság főiskolai részesedése meglehetősen különbözik egymástól, mégis — tisztán kulturális vonatkozásban szemlélve a helyzetet — ha összehasonlítjuk külön-külön a szegényparasztság arányait a birtokos osztály arányaival és a munkásság arányait a polgárság arányaival, akkor nyilvánvaló, hogy a társadalmi kulturális valóságot akkor közelítjük meg legjobban, ha a szegényparasztság és a munkásság közös arányait összehasonlítjuk a birtokos osztály és a polgárság közös arányaival. Ezt a szemléletet csak megerősítheti a gazdasági szempontból való helyzetvizsgálat:

	A lakosságban %	A főiskolákon együttvéve %
A szegényparasztság és a munkásság részesedése	56.4	5.4
A birtokos osztály és a polgárság részesedése	43.6	94.6
	100.0	100.0

Tekintve, hogy a szegényparaszt-munkáscsoportban olyan rétegek is szerepelnek, melyek főiskolai arányai föltétlenül magasabbak, mint a szegényparasztsagé vagy a munkássagé, tehát amelyek így arány feljavító hatást fejtenek

ki (ipari, bányászati, közlekedési nem-munkás „egyéb alkalmazottak“), a másik csoportban pedig olyan rétegek is szerepelnek, amelyek életszínvonal szempontjából tulajdonképpen a szegényparaszt-munkás csoportba tartoznak (6—7 holdas törpebirtokos-napszámosok, segéd-erővel nem bíró kisiparosok, kereskedelemben dolgozó munkások), tehát amelyek aránycsökkentő hatást fejtenek ki, — a valóságos arány a szegényparaszt-munkáscsoportban még alacsonyabb, a birtokososztály-polgárság csoportban pedig még magasabb.

A 18—23 éves korosztályhoz viszonyítva a következő képet kapjuk:

Birtokososztály és polgárság *minden 25-ik* 18—23 éves gyermeke főiskolás.

Szegényparaszttság és munkásság *minden 689-ik* 18—23 éves gyermeke főiskolás.

25:689 = a magyar szegényparaszt- és . munkás rétegek felső kultúrából való kiközösítettségével.

Az előbbi kimutatásokból nyilvánvalóvá válik, hogy jobban megközelítjük a társadalmi kulturális valóságot, ha nem kötjük magunkat a foglalkozásbeli elkülönítéshez és a birtokososztályt és a polgárságot rétegeire bontjuk. Így megkülönböztetünk felsőbb osztályt, középosztály felsőbb és alsóbb rétegét és alsóbb osztályt. A „felsőbb“ és „alsóbb“ kifejezések csupán azt jelentik, hogy egy réteg hogyan helyezkedik el az anyagi és szellemi javak birtoklásának társadalmi rangsorában.

	Aránya a népességben %	10.000 lélekre esik főiskolás
1. <i>Felsőbb osztály:</i>		
(Nagy- és középbirtokosok és bérlők, ipari, kereskedelmi, stb. nagyvállalkozók)	0.59	176.99
II. <i>Középoszt, felsőbb rétege:</i>		
(Polgárt és egyh. közszolgálat és szabadfogl., nyugdíjas tisztviselők, gazdasági, ipari, kereskedelmi, stb. tisztviselők, tőkések és járadékosok)	7.97	156.29
III. <i>Középoszt, alsóbb rétege:</i>		
(Kisbirtokosok és bérlők s más önálló őstermelők, ipari, bányászati, keresk. és hitel kisvállalkozói, kereskedelem és hitel egyéb alkalmazottai, egyéb nyugdíjasuk, polgári és katonai altiszt, szolgálta, stb.)	32.1	15.25
IV. <i>Alsóbb osztály:</i>		
(Ipari, bányászati, közlekedési munkások, szegény-parasztek, napszámosok, házi cselédek)	57.06	1.84
Egyéb és ismeretlen	2.25	—.—
	100.0	19.37

Tulajdonképpen az „alsóbb osztály“-t a még a fentebb említett 6—7 holdas törpebirtokosok, kereskedelmi munkások, 0—2 segéderővel bíró kisiparosokon kívül

még az „egyéb és ismeretlen“ réteg is majdnem teljes egészében beletartozik, tehát a valóságban *alsóbb néposztály aránya Magyarországon kb. 70%-ra emelkedik.* (Ez vok az arány 1930-ban; ma, az új határok között, különösen Kárpátalja és Erdély visszacsatolása után, minden valószínűség szerint még nagyobb.) A középosztály alsóbb rétegének valóságos aránya kb. 21-22%. Sajnos ilyen arányok alapján, a kultúrstatistikák hiányossága miatt, nem tudtuk a társadalmi osztályok kulturális helyzetét bemutatni. De a fenti arányok is mutatják az egyes osztályok közötti nagy kulturális szakadékot: a lakosság *57 százalékában* 10.000 lélekre mindössze alig; 2 főiskolás esik, ugyanakkor amikor a lakosság *0.6 százalékában* 10.000 lélekre 177. A középosztály két rétege között is rendkívül nagy a szakadék. A felsőbb középosztály-rétegnek, mely egész közel áll a legelőnyösebb helyzetben lévő osztályhoz, tízszer annyi főiskolása van, mint az alsóbb rétegnek.

Az I. és II. csoport arányai is helyesbítésre szorulnak, ugyanis a II. csoport hivatalnokainak és tisztviselőinek felső rétege (miniszterek, államtitkárok, minisztériumi, srb. főtisztviselők, igazgatók, cégvezetők, stb.) föltétlenül az I. csoportba tartozik, de, a statisztikák hiányossága miatt, a hivatalnok- és tisztviselő-réteget nem tudtuk társadalmi helyzet szempontjából szétválasztani.

Az alsóbb osztály rendkívül rossz kulturális helyzetére jellemző, hogy még a középosztály alsóbb rétegének is 8—9-szer annyi főiskolása van, mint ennek az osztálynak! A felsőbb osztály kulturális előnyét az országos átlagtól való távolság is jól mutatja (19—177).

A középfokú iskoláik és főiskolák vizsgálata, már majdnem teljes valóságban feltárta a szegényparasztság és a munkásság kulturális helyzetét. De milyen oktatást, milyen kultúrát kapnak e rétegek ott, ahová természet-szerűleg bejutnak. Csak a munkásság számára van ilyen teljesen általánosított oktatás, a tanoncoktatás. A szegény-parasztság általában még ilyen alsófokú szakoktatásban sem részesül, csupán egy kis részük jut be a mezőgazda-sági szakiskolákba.

IPAROSTANONCOKTATÁS.

Az iparostanoncok a jövő ipari munkásai és kisiparosai. Az iparimunkás-keresők rétege Magyarország keresőinek kb. 15—16%-a (1930-as adatok). A kisiparosok felső határát 5 segéderőben állapíthatjuk meg; ez a réteg miniden valószínűség szerint végez tanonciskolát; ez Magyarország keresőinek kb. 5—6%-a, tehát a tanoncok által nyújtott utánpótlás az összes keresőknek kb. 20—21%-ára vonatkozik. *E réteg iskolázottsága kimerül a tanonciskolában, illetve a tanonciskola előtt végzett előképzettségben.*

A tanonciskola-adta műveltség megítéléséhez szükséges a *kötelező* és a *valóságos előképzettség* megvizsgálása.

Az 1922. XII. t.-c, mely szabályozza az előképzettséget, igen elnéző e téren: „Tanoncúl csak olyan egyén alkalmazható, aki iskolai bizonyítvánnyal igazolja, hogy legalább az elemi népiskola negyedik osztályát sikerrel elvégezte, vagy, hogy legalább az írási-olvasást és a számolás elemi ismeretek elsajátította.“ Azaz egyetlen kikötés, hogy a tanonc ne legyen írástudatlan; *amivel szem-*

ben viszont a valóság az, hogy a tanoncok előképzettsége sokkal magasabb, mint a kötelező iskolázottság:

Az iparostanulók előképzettsége

	1930/31. tanévben	1937/38. tanévben
	%	%
I—IV. elemi	21.9	3.5
V—VI. elemi	46.1	51.1
VII—VIII. elemi	0.9	7.4
I—IV. polg. v. középisk.	29.6	36.8
V—VIII. középiskola	0.7	0.7

1930—31-ben az iparostanulók 31 %-a járt középfokú iskolába, általában polgáriba; 1937—38-ra ez az arány 38 %-ra emelkedett. De az elemi osztályokban is javult a helyzet: 1930—31-ben 47% végzett többet, mint 4 elemi, 1937—38-ban pedig 58.5%. Ez az előképzettség-emelkedés jelenthet tényleges kulturális emelkedést, de jelenthet sülyedést is. Ebből a szempontból mindig a kérdéses réteg gondolatvilága a döntő. A szegény-parasztok számára a tanonciskola, vagy az előzetes 2—3 polgári, sőt egyáltalában az iparimunkássá-válás bizonyos kulturális emelkedést jelent. Ezzel szemben a kispolgárság számára az a tény, hogy a négy polgári után, a gazdasági viszonyok következtében, kénytelen gyermekeit tanonciskolába, ipari munkásnak adni, *a jelenlegi viszonyok között*, kulturális sülyedést jelent. Az ilyen emelkedések, illetve sülyedések eredménye az tanonciskolai valóságos előképzettség emelkedése.

Már az előképzettség különböző fokai jelzik, hogy mennyire *rendszeretlenek* az iparostanulók előtanulmányai. Ezt fokozza még az a körülmény, hogy noha. 1930—31-ben csak 31% járt középfokú iskolába és csak 0.9% VII. és VIII. elemibe, mégis az iparostanulók zöme a 15—17 éves korosztályhoz tartozik. Tehát az iparostanulók nagy része 1—2 évet „elveszít”; próbálkozásokkal, otthoni munkával, vagy semmivel tölti, holott milyen jól felhasználhatná ezt az időt, *ha erre megfelelő keretek lennének*, alapos előképzettség megszerzésére és általános kulturális színvonalának emelésére.

A rendszeretlenséget még fokozza a különféle iskolák elkezdése és abbahagyása. Itt tisztán az iskolákban van a hiba. Az V—VIII. elemi és az I—IV. polgári teljesen értelmetlenül futnak párhuzamosan, egymás mellett. És hiába mutatnak rá kitűnő szakemberek hosszú évek, sőt évtizedek óta (mint például Dr. Orel Géza) erre az értelmetlenségre, minden marad, ahogy volt. A VI. vagy VII. elemibe, a II. vagy III. polgáriba járó jövedébeli ipari munkás megérzi tanulásának fölösleges voltát és, tekintve, hogy semilyen előnye sem származik abból, ha elvégzi és semilyen hátránya, ha nem végzi el, abbahagyja. Áfra Nagy János adatai szerint 3.334 iparostanonc közül 1.107 járt polgáriba vagy középiskolába és ebből 50.2% nem fejezte be a 4 osztályt. Természetesen az iskolák abbahagyásának két főoka van: *anyagilag nem bírják a szülők és szellemileg nem bírják a gyermekek*. De mindkettőben közrejátszik a tanulás fölöslegességének érzése. E két ok még fokozottabban jelentkezik a főiskolákon és mégis a tanulók emberfeletti erőfeszítéssel próbálják le-

győzni a kétoldali akadályt. Ilyen erőfeszítés teljesen jogosulatlan a polgáriban, mert maga a polgári iskola is jogosulatlan.

A tanonciskolát sem végzi el minden tanonc. Sőt a távolmaradók száma igen jelentékeny. Az 1930-as népszámlálás 76.462 iparostanoncot mutat ki Magyarországon. Ezek közül tanonciskolába beiratkozott 75.039, de rendes tanulóként az előadásokra mindössze 53.120 járt el, azaz az összes iparostanoncok 70%-a, tehát a beiskolázottság nagyon gyenge. Az 1920-as népszámlálást rendkívüli körülményei miatt nem számítva, ez a beiskolázottsági arány kb. állandó Magyarországon. *A tanoncok 30%-a még a tanonciskolát sem végzi rendszeren.* És mégis ugyanúgy felszabadul, mint a többi tanonc. E visszasság főoka, hogy a tanonciskola és a műhely között szakadék van. A mester és a tanonc is *ügy* tekinti a tanonciskolát, mint valami *kötelező fölösleges dolgot*. A mester nem szereti, mert időnként elveszi tőle a tanoncot és emellett terheket is jelent; a tanonc sem szereti, mert úgy látja, hogy a szakmát teljesen megtanulja a műhelyben és mert az iskola nem tudja a tanuló érdeklődését megnyerni. Orel Géza több cikkében panaszkodik, hogy a felszabadulásról még csak nem is értesítik a tanonciskolát. Az igaz, hogy a tanonc fölszabadulhat, anélkül is, hogy a tanonciskolát elvégezte volna, csak az „önálló iparúzás“ felé való törekvésében akadály ez. De, tekintve, hogy a tanoncok zöme mindinkább gyári munkássá lesz, ez nem jelent komoly akadályt.

Ha a legérdekeltebbek így viselkednek a tanonciskolával szemben, akkor valószínűleg a tananyagban, a

tanítási módban, a tanidő elrendezésében és általában az iskolák megszervezésében van a hiba.

A tanoncoktatás háromféle: olyan község, ahol 40 tanoncnál több van, kötetes „tanonciskolát“ létesíteni; ahol 25—40 tanonc van, „tanonctanfolyamot“, és ahol ahol 25-cél kevesebb van, ott a továbbképző elemi iskolákban tanítják a tanoncokat. Iparostanonciskola háromféle van: 1. általános, 2. általános szakoktatással és 3. szakirányú. Vidéken az iskolák főleg általános irányúak. Budapesten és a nagyobb városokban főként szakirányúak. Az összes iparostanulóknak kb. a fele jár általános irányú tanonciskolába, több mint $\frac{1}{3}$ -ad része szakirányúba és a többi a 3. típusba. Tulajdonképpen 3 alaposztály van, de ha akad 15 olyan tanonc, akik nem ütik meg az első osztály mértékét, „előkészítő osztály“ és ha marad a III. osztályban 15 olyan, akiknek még nem járt le a szerződésük, akkor „továbbképző IV. osztály“ létesítendő. A tanonciskoláik a községek kezelésében vannak, s ez már önmagában mutatja, hogy ezeket az iskolákat szármalmas sorsra kárhoztatták. Budapesten kívül nincs Magyarországon egyetlenegy községi háztartás sem, mely jelentős összegeket tudna áldozni a tanonciskolákra.

Az iparostanoncoktatás súlyos hibája, hogy csak kis részben szakirányú. A közismereti tárgyak döntő fölénnyben vannak a szaktárgyakkal szemben és az oktatás heti 9 órára szorítkozik. Ez már komolytalanná teszi a tanonc számára az egész rendszert. Mert hiszen 9 közismereti, 2 szakmába vágó és 3 szaktárgyat összesen heti 9 órában csak felületesen lehet tanítani. Nézzük meg a III. osztály anyagát:

Általános irányú iparostanonc- iskolában	Heti óra- szám	Szakirányú iparostanonc- iskolában	Heti óra- szám
Hit- és erkölcsstan . . .	1	Hit- és erkölcsstan . . .	1
Magyar nyelv- és leve- lezés	1	Magyar nyelv- és leve- lezés	1
Természetan, vegytan . . .	2	Természetan, vegytan . . .	1
Polg. és közgazd. ism. . .	1	Polg. és közgazd. ism. . .	1
Ipari könyvvitel és költségvetéstan . . .	1	Ipari könyvvitel és költségvetéstan . . .	1
Alkalmazott szabadkézi és mértani rajz ipar- ágak szerint . . .	3	Szakrajz és szerkezetan Technológia	3 1
Összesen . . .	9	Összesen . . .	9

Az iparostanoncsok 50%-a tanoncidejük 3-ik évében, tehát amikor már jól ismerik szakmájukat, *mindössze heti 3 órában részesülnek szakmájukba vágó elméleti oktatásban*. További kb. 40%-uk pedig szakoktatást csak heti 4 órában kap. Az I. osztályban még a szakirányú iskolákban sincs szakoktatás, mindössze 3 óra a szabadkézi és a mértani rajz. A többektől követelt heti 1-2 órás tanidő szinte semmit sem javítana a mai helyzeten. Gyökeresebb változásra volna szükség. A Budapesti Lakatosok Ipartestülete 1934-ben az 1 éves előzetes tanonciskola szükségességét hangoztatta. Ha az egész országban technikailag kitűnően felszerelt tanonciskolákkal rendelkezniénk, ez a terv mindenesetre sokkal jobb oktatást biztosítana, mint a mai. Természetesen ebben a tervben az ipartestületeknek az a vágya is jelentkezik, hogy a tanonc munkaerejét teljesen leköthessék a tanoncidő tartama alatt és egyúttal olyan munkást kapjanak tanonc-

bérért, aki sokkal jobban érti *elméletileg* a szakmát, mint a jelenlegi tanoncok. Az 1 éves előzetes iskola egyáltalában nem oldaná meg a jövőendő ipari munkásság szak-kultúrájának kérdését.

A tanonciskolái reformtörekvések eddig mindig abba a hibába estek, hogy a tanoncok munkaidejét nem vették figyelembe. Pedig *a munkaidő legalább 30—40%-os csökkenése nélkül gyökeres tanonciskolái reform elképzelhetetlen.* Dr. Áfra Nagy János, a budapesti iparortanu-Jókra vonatkozó, adatai szerint „*kisipari műhelyekben leginkább a napi 14—16 órás munkaidő jelenti a tanulók napi elfoglaltságát, sőt nem egyszer még ezt a „normális“ napi munkaidőt is meg kell toldaniok túlórázással.*” (Statisztikai Közlemények 69. 2. 108. o.) Melyik napi 14—16 órát dolgozó ifjúnak nem lenne nyűg még a heti 9 órás tanoncoktatás is? De nem csak a munkaidőt kell néznünk, hanem tovább is kell mennünk. Ha az iskolát akarjuk megreformálni, elsősorban a tanulók életét kell figyelembe vennünk. Testileg és lelkileg alkalmasak-e arra, hogy komoly oktatást kapjanak? A puszta számokból a következő kép tárul elénk: „*Se kielégítő táplálkozás, se nyugalmat adó lakás, se elegendő éjjeli pihenő, se megfelelő ruházat nem áll az esetek többségében a dolgozó ifjóságnak rendelkezésére.*” (U. o. 82. o.) — „*Ami szabadságidejük a műhelyi munkán, a tanonciskolái és a leventeoktatási kötelezettség teljesítésén túl marad, azt némi rendszertelenül üzött sporttal, olvasással, mozilátogatással töltik el. Szabadságidejük nincs törvényesen szabályozva s így jelentős részük nem is kap 2—3 éven át egyetlen szabad napot sem munkaidőben. Elfáradt, rossz szul táplált, a korai fölkeléssel és a ki nem elégítő éjsza-*

kai pihenővel elcsigázott, leromlott szervezetükön megdöbbentő arányban válnak úrrá a legkülönbözőbb betegségek.“ (U .o. 65. o.) Csakugyan az 1930—31-es tanévben *a tanoncok 38-39%-a beteg volt*, pedig semilyen járvány sem volt. Ami a szabadságot illeti, a budapesti iparostanoncok 53.3%-a nem kap szabadságot. A vidékiekre nincs adatunk. Ha kapnak szabadságot, akkor inkább „kényszerszülte szabadságolás“-ról lehet beszélni. Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy csak gyökeres reformok útján kerülhet a tanoncifjúság abba a helyzetbe, hogy alapos tanoncoktatást kapjon.

A reformokra példákat főleg Franciaországból, Németországból, Ausztriából és Szovjet-Unióból hoznak fel a tanoncirodalomban. Ausztriára és Németországra vonatkozó új adatok hiányoznak. A francia példa hirdetője három évtizede Dr. Orel Géza, a tanonckérdés kitűnő szakembere. A franciák megvalósították az elemi iskolákban a műhelytanítást: 1934-ben már 363 elemiben volt ilyen tanítás. Ez a kitűnő eszme már a serdülő korban megkedvelteti a műhelyt és egyúttal pályaválasztási tanácsadó és próba is az ifjúság számára. A másik francia példa a 3 éves, ingyenes, szakoktatásos tagozatú, 6 elemi kötelező előképzettséggel járó polgári iskola. Erre a reformra a magyar elemi és polgári iskolai oktatás megérett és alkalmas.

A 8 osztályú elemi iskola általánosításáról szóló törvény már *égető* kérdéssé teszi a polgári iskola reformját. Az V—VIII. osztályú elemi iskola mellett mi szükség van ugyanolyan általános ismerteket terjesztő I—IV. osztályú polgári iskolára? Az V—VIII. osztályú elemi iskolára vonatkozik ugyanaz, amit a nem-képesítő művelt-

séget adó iskolákról megállapítottunk. Általánosítanak egy nem-képesítő műveltséget adó iskolafajtát a már hasonló szerepű polgári mellett. Ez a kultúra osztálytagozódásának további megszilárdítása. Azoknak a szegény néprétegből jövő gyermekeknek a törekvését, akik a IV. elemi után — rendkívüli családi és egyéni erőfeszítéssel — középiskolába mennének, tehát a kulturális felemelkedés útjára lépnének, levezetik így egy sokkal kisebb erőfeszítéssel megközelíthető, silány és gyorsan szertefoszló műveltséget adó továbbképző elemi iskola fölé. Így a 10—14 éves gyermekek a következő *osztálytagozódás szerint* fognak iskolába járni: a népesség kb. 40—43%-a (szegényparasztság és a kisbirtokosok alsóbb rétege) az V—VIII. osztályú elemibe, a népesség kb. 30—35%-a (munkásság és kisiparosság) a polgáriba és 20—25% (felsőbb réteg és középosztály) a képesítő műveltséget adó iskolákba.

A polgári iskola reformja teljesen összefügg Magyarországon a tanonciskola reformjával. Már a .mai helyzetben is megteremthető nálunk *egy 4 éves, 4 elemi előképzettséggel járó, ingyenes, szakoktatással egybekötött iskola, mint kötelező előképzettség a tanonciskolához. Természetesen ez már egy gyökeresen átalakított tanonciskolát feltételez. A tanonciskolái reform előfeltétele pedig a tanoncok helyzetének és elsősorban munkaidejének megváltoztatása.*

A Szovjet-Unióbeli tanonc- és tanonciskolái helyzetről dr. Tahy László közöl egy pár adatot: „A tanoncoktatás Magyarországon és Európa nagyobb államaiban“ című munkájában. (IPOK kiadása, 1935.) „A tanoncok gyakorlati tanulmányaikat bentlakó tanonciskolákban, vagy

közös üzemekben végzik.“ — „Minden tanoncnak elméleti tanulmányokat is kell végeznie. És pedig vagy a tanonckurzust, vagy pedig a „szellemi együttműködés szervezete“ által rendezett esti tanfolyamokat.“ — „A napi munkaidő nem terjedhet 6 órán túl faluhelyen, ha a tanonc nem töltötte be a 16. életévét és 8 órán túl, ha 16 éven felüli. Városban 6 órán túl, ha a tanonc nem múlt el 18 éves, s 8 órán túl, ha ezt az életkort már betöltötte. (Az esti tanfolyamok napi 3—4 órán át tartanak.) A tanoncot évenként kéthavi fizetéssel szabadság illeti.“ (65—68. o.)

A tanonciskolák reformjára sürgős szükség van. E reform természetes előfeltétele a tanoncok helyzetének megváltoztatása. Tűrhetetlen, hogy fiatal, növekedésben lévő szervezetek 14—16 órát munkában görnyedjenek, minimális bérért, rossz lakás- és étkezési viszonyok között. A tanoncok helyzetének és a tanonciskoláknak a reformja azonban csak egy láncszeme azoknak a társadalmi és kulturális reformoknak, amelyek ma már a magyar munkásság legelemibb követelményeivé váltak.

MEZŐGAZDASÁGI SZAKOKTATÁS.

A mezőgazdasági szakoktatás legalsóbb foka Magyarországon a továbbképző (ismétlő) gazdasági elemi iskola. Milyen szerepe van ennek a továbbképző iskolák között?

1930—31-ben Magyarországon volt 4169 általános továbbképző, 1453 gazdasági továbbképző elemi iskola, 54 önálló (szaktanítós) gazdasági elemi, összesen 5676 továbbképző iskola.

Ezek az iskolák a 12—14 éves tanköteleseket tanítják. Tulajdonképpen az általános továbbképzőnek semilyen kulturális értéke sincs (még a polgárinál is kisebb értékű!), tehát e továbbképzésnek akkor lenne értelme, ha legalább a szakkultúrát fejlesztené. Ezzel szemben a „fejlődés“ nálunk az ellenkező irányban halad:

1937—38-ban Magyarországon volt:

4437 általános továbbképző	6.4%-os emelkedés,
1303 gazdasági továbbképző	10.3 %-os csökkenés!
55 szaktanítós továbbképző	1.8%-os emelkedés.

Tehát 1937/38-ban még rosszabb volt a helyzet, mint 7

évvel azelőtt. Még kevesebb kultúrát kaptak a 12—14 éves tankötelesek.

E tankötelesek beiskolázottsága igen gyenge: 271.260 12—14 éves tankötelesből' iskolába beiratkozott ugyan 247.967 (91.4%), de az év végén csak 154.481 volt, *a tankötelesek 37%-a!* A tankötelesek 38%-a tehát tavasztól, amikor a munkák megkezdődnek, képtelen továbbfolytatni „tanulmányait“. Az elmélet helyett rögtön a gyakorlattal foglalkoznak és majdnem bizonyosan továbbra sem fognak elmélettel foglalkozni.

A további mezőgazdasági szakoktatás szakiskolákban és szaktanfolyamokon folyik: 11 féle és összesen 49 iskola volt 1930/31-ben. Számuk hét év alatt mindössze eggyel nőtt. Tulajdonképpen ezeknek az iskoláknak a jelentősége igen csekély, mert a hallgatók létszáma igen alacsony: 1930/31-ben a teljes létszám 1803 volt! *4 és félmillió östermelő réteg és 1803 gyermek a mezőgazdasági szakiskolákban!*

A szegényparaszt tanulók száma e szakiskolákban és tanfolyamokon együttvéve 219 volt; az összes hallgatók 12.1%-a. Az utóbbi években történtek jelentősebb változások, például az, hogy a földműves iskolát elnevezték „mezőgazdasági szakiskolá“-nak, ellenben a szegényparasztok megmaradtak ugyanabban a gyatra szakoktatási helyzetben: arányuk 1931-től 1938-ig 12.1%-ról 14.3%-ra emelkedett: 7 év eredménye.

Milyen volt a szegényparaszt tanulók megoszlása az egyes iskolák között?

1. Földművesiskolák.....	55.1
2. Szőlészeti és borászati tanfolyam.....	26.1
3. Tejgazdasági iskola.....	5.9
4. Erdészeti szakiskola.....	5.2
5. Méhészeti szakiskola.....	2.9
6. Téli gazdasági iskola.....	1.5
7. Női gazdasági iskola.....	1.5
8. Kertészeti szakiskola.....	0.7
9- Baromfitenyésztő szakiskola.....	0.7
	100.0

Mint látjuk, csupán a földműves iskola és a szőlészeti és borászati tanfolyami jön számításba a szegényparasztság számára. Ezekhez 1937/38-ig az erdészeti szakiskola is csatlakozott: itt a szegényparasztok aránya a 7 év alatt 5.2%-ról 17 %-ra emelkedett. Igen szomorú a női gazdasági iskolák alacsony aránya, ami azt mutatja, hogy a szegényparaszt-leányok, noha a termelésben száz százalékig részt vesznek, az e termeléssel kapcsolatos legalsóbbfokú továbbképzésig még nem jutottak el.

E szakiskolák hallgatóinak a fele a kisbirtokos rétegből kerül ki és ezeknek több, mint 50%-a. a téli gazdasági iskoláiba jár, ahová a szegényparasztok alig jutnak be. Két iskolába egyetlen egy szegényparaszt gyermek sem jutott be: ezek a középfokú gazdasági iskola* és a gazdasági tanítóképző. A középbirtokosok gyermekeinek aránya éppen a középfokú gazdasági iskolában a legnagyobb,

* Csupán az elnevezésben „középfokú“, nem tartozik a középfokú iskolák közé.

de nem messze marad el ettől a női gazdasági iskola és a téli gazdasági iskola. A tiszta osztálytagozódásra jellemző, hogy e 3 iskolába, ahová a középbirtokosok szakiskolás gyermekeik $\frac{3}{4}$ részét küldik, a szegényparasztnak nem jutnak be.

*

A magyar szegényparasztság mezőgazdasági szakoktatásbeli helyzete megfelel a magyar földbirtokviszonyoknak. A szegényparaszt nincs érdekelve a magyar mezőgazdasági termelésben, tehát fölöslegesnek érzi a legkisebb erőfeszítést is szaktudásának fejlesztésére. Mennyiben változik a (mezőgazdasági cseléd helyzete, ha elméletileg jobban képzett? Ezzel szemben a kisbirtokos szaktudásával növelheti keresetét. Éppen ezért a szak-“iskolások túlnyomó része kisbirtokos gyermeke.

A szegényparaszt tehát nem jut be sem a mezőgazdasági szakiskolába, sem a felső mezőgazdasági iskolába, sem a gazdasági főiskolákba, azaz a legalacsonyabb foktól a legmagasabbig, kizorul a szakoktatásból.

A SZEGÉNY NÉPRÉTEGEK ÚTJA AZ OKLEVÉLIG.

A második és harmadik fejezetben kimutattuk, hogy milyen arányban jutnak be a szegényparasztok és a munkások a középfokú és felsőfokú iskolákba. Nem mutatunk eddig rá ez arányok súlyos hibájára: ezekből az arányokból nem állapítható meg, milyen fokig jutottak el a rétegek az egyes iskolákban. Például 1930/31-ben 844 szegényparaszt középiskolás volt. De a középiskolának 8 osztálya van. Eljutott-e ez a 844 szegényparasztgyermek az érettségiig? Vagy csak az V.—VI. osztályig? Vagy esetleg nagyrészüket még előbb kimaradt? A negyven magyar főiskolára 256 szegényparaszt járt 1930/31-ben. De vajjon eljutottak-e az oklevélre? A hivatalos statisztikák a középiskolákra vonatkozólag egyáltalában nem közlik a szülők foglalkozásának *osztályok* szerinti megoszlását. A főiskolákra vonatkozólag 1930-tól 1934-ig közölték azóta ezt is abbahagyták.

Kísérjük el a szegény néprétegeket az első elemítő az oklevélre.

1930/31-ben az első elemibe Magyarországon 205.220 gyermek iratkozott be. Minden osztálykülönbség nélkül tanultak írni, olvasni és számolni. (Most nem tár-

gyaljuk azokat, akik nem kerültek be az első elemibe sem.) De ez az idillikus állapot igen rövid ideig tartott:

I. elemibe járt 1930/31-ben 205.220 gyermek

IV. elemibe járt 1933/34-ben 174.894 gyermek

Közben kimaradt 30.326 gyermek (15%).

Hogy nem osztálykülönbség nélkül maradnak ki, ahhoz nem kell statisztikai bizonyíték. A kimaradtak a szegény-parasztrétegből kerülnek ki. A munkásréteg elvégzi a 4 elemi; ez a tanonciskolához kötelező is, sőt — mint a tanonckérdés tárgyalásában láttuk — még többet is véggez: 1937/38-ban 51%-uk végzett V—VI. elemi és 37%-uk polgáriba járt.

Mi történik a IV. elemi után? Rögtön megindul a kulturális osztálytagozódás:

IV. elemi végezte 1933/34-ben 174.894 gyermek.

Beiskolázatlan maradt 1934/35-ben 9.494 gyermek (5.5%)

V. elemibejárt 1934/35-ben . . . 126.320gyermek (72.1%)

I. polgáriba járt 1934/35-ben . . 23.262 gyermek (13.3%)

Képesítő műveltséget adó iskolák

I. osztályába járt..... 15.818 gyermek (91%)

174.894 gyermek (100.0%)

Tehát a IV. elemi után a gyermekek több mint $\frac{9}{10}$ -ed része vagy semilyen, vagy alacsonyrendű, nem-képesítő műveltséget kap, mely azután villámgyorsan szertefoszlik. Tehát a kultúrából kimaradtnak tekinthetők.

A képesítő műveltséget adó csoport így oszlik meg:

Közéiskola I. oszt.-ba járt 1934/35-ben 10.259 gyerek (5.9%)

Kereskedelmi I. oszt.-ba járt 1934/35-ben 3.218 gyerek (1.8%)

Képzők I. oszt.-ba járt 1934/35-ben 2.185 gyerek (1.3%)

Felsőmezőgazd. I. oszt.-ba járt 1934/35-ben 156 gyerek (0.1%)

Tehát a IV. elemít végzett gyermekeknek mindössze 5—6%-a jut be a középiskolába És ezek az arányok évről-évre változatlanok: *újabb és újabb példája a törvénybe nem iktatott numerus claususnak!*

*

A polgári iskolákban elég jelentős a lemaradás. 1930/31-től 1933/34-ig a tanulók 27%-a maradt le. Még ezeket az alacsony, nem-képesítő műveltséget adó iskolákat sem tudja a szegényebb népréteg jelentős része befejezni. Sokszor — mint a tanonciskolák tárgyalásában láttuk — csak az erőfeszítés fölöslegességének a tudata a polgári abbahagyásának oka.

Egészen másképen áll a helyzet a képzőkben. Ott az erőfeszítés jogosult, mert képesítő kultúrát és kenyérkeresetet ad az iskola elvégzése. A lemaradás mindössze 6%-os volt a fenti időközben.*

A középiskolában, ahol különböző társadalmi rétegek a már ismert arányban keverednek, nehéz kimutatni az egyes társadalmi irétegek lemaradási arányát.

Valami kevés útmutatást ad egy hivatalos 1930/31 -es „három-főcsoport“ statisztika:**

	I. osztályban %	VIII. osztályban %
Önállók aránya 31		30 (2 %-os csökkenés)
Tisztviselők arány* .48		56 (35%-os emelkedés)
Segédszemélyzet aránya .21		14 (10%-os csökkenés)

* A lemaradók tiszta képét csak egész csekély mértékben zavarja a bukott tanulók időleges lemaradása.

** E „főcsoport“ bírálatát lásd: első fejezet 11. old.

Az „önálló“ arányát nem vesszük figyelembe, mert ezek nem reális számok; a tisztviselők aránya jól mutatja a polgárság valóságos irányzatát: tekintve, hogy anyagilag és szellemileg a polgárság bírja legjobban a tanulást, a többi réteg arányszámának csökkenésével az ő arányszáma emelkedik. A segédszemélyzet csoportban együtt szerepel a szegényparasztság és a munkásság, de azonkívül a nem-munkás „egyéb alkalmazott“ réteg is. A segédszemélyzet csoport önmagában véve 3.3%-kal, a másik két csoporthoz viszonyítva pedig 10%-kal csökkentett arányban szerepel a VIII. osztályban.

Ezt figyelembe véve vizsgáljuk meg, hogy az *átlagos lemaradás* alapján hány szegényparaszt és hány munkás jut el az oklevélig.

Az átlagos I. osztályra eső százalékszám alapján a 844 szegényparasztfiúból az I. osztályba járt 1930/31-ben 169. A középiskola átlagos lemaradási aránya 1930/31-től 1937/38-ig 45.5% volt. És ha még számításba vesszük a segédszemélyzet külön lemaradási arányát, akkor azt látjuk, hogy a 169 *elsőosztályos szegényparasztból 75 jut el az érettségiig (44%)*.

Az érettségizettek % része megy egyetemre, tehát a 75-ből 50 lesz I. éves főiskolás. Az egyetemi átlagos lemaradási arány 50%;, tehát a 169 *elsőosztályos szegényparasztból csak 25 jut el az oklevélig (15%)*. Ezt az arányt még csökkentenünk kell, mert: 1. a szegényparasztok lemaradása föltétlenül erősebb, mint az átlagos lemaradás és 2. a szegényparasztok lemaradási aránya föltétlenül sokkal rosszabb, mint a figyelembevett segédszemélyzet csoport lemaradási aránya. Tehát az elsőosztályú középiskolás szegényparaszt-tanulóknak körülbelül

10%-a, azaz évenként 10—20 fiú, juthat el a főiskolai oklevélig.

Ugyanilyen számítás alapján évente kb. 40—45 munkásgyermek jut el az oklevélig. *E 15—20, illetve 40—45-ös arány akkor jut kellő megvilágításba, ha figyelembe vesszük, hogy 1920-tól 1930-ig évenként átlagban 1.100 oklevél került kiosztásra.* Ez az így megkapott arány mellesleg pontosan megegyezik a társadalmi osztályok főiskolás arányával¹:

	Az oklevelek számában	A	főiskolákon együtt
A szegényparasztság és a munkásság részesedése	55-65	(5.0- 5.9%)	5.4%
A birtokososztály és a polgárság részesedése	1015-1045	(94.1-95.0%)	94.6%

*

A lemaradások okát anyagi és szellemi nehézségekben kell keresni.

Az a rendkívüli anyagi erőfeszítés, amit a szegényparaszt- és munkáscsaládok magukra vállalnak, amikor gyermekeiket továbbtaníttatják, igen sokszor már az út elején fölmondja a szolgálatot. De még tragikusabb, ha az út közepén vagy vége felé történik a visszakozás. A szegényparasztoknál, különösen a tanyákon, pusztákon élőknel, ez az anyagi erőfeszítés emberfeletti méreteket ölt. Föl kell ruházni a gyereket, lakást, ellátást fizetni érte, azután jönnek csak az iskolai költségek.*

* Illyés Gyula a „Puszták népe”-ben kitűnően leírja, hogyan került középkorába. Mellesleg, ami a szegényparasztságot illeti, e tanulmány szociográfiai kiegészítő része elsősorban a „Puszták népe”.

De a lemaradásnak épp oly jelentős oka a kisebb szellemi képesség. *A szegények rosszabb tanulók, mint a jómódúak.* Francia, belga és svájci pszichológusok végeztek erre vonatkozólag érdekes vizsgálatokat. Morlé, Binet-Simon képességvizsgáló módszerével, megvizsgált 30 szegény és 30 jómódú elemistát. Eredményei a következők:

	Értelmi fok				
	magasabb		normális	alacsonyabb	
	2 évvél	1 évvél		1 évvél	2 évvél
30 jómódú elemista közül	6	10	10	3	1
30 szegény elemista közül	1	4	13	11	1

E két táblázat jól mutatja, mennyire túlhaladják értelmiségben és munkaképességben a jómódúak a szegényeket. Emellett az iskolai előmenetelben oly fontos *műveltség* szempontjából még sokkal nagyobb a különbség a jómódúak javára. A jómódúak környezete (művelt szülők, nevelők, nyelvtanárok, rádió, gramofon, ismeretterjesztő játékok, stb.) ontja a kultúrát és a gyermek magátólérteődően fejlődik kultúrlénnyé. Ha a jómódúak értelmi fok-

ban 1—1½ évvel haladják túl a szegényeket, műveltségi fokban legalább 4—5 évvel!

A szegényebb gyermekek a középiskolában általában elégséges tanulók. Nem bírnak lépést tartani a többiekkel. Ez különféle ellenhatást vált ki. Sok esetben kisebbrendűségi érzést kelt és félnévé, félszeggé teszi a gyermeket, sok esetben elkeseredést vák ki az „okosabbakkal“ szemben, sok esetben valamilyen sportban való kiválósággal ellensúlyozzák a kisebb értelmiségi fokot. A népes osztályokban nincs idő velük foglalkozni. Megunják, elbuknak, lemaradnak. A tanárok és általában a magyar oktatási közvélemény ezt „természetes kiválasztódásnak“ tartja, holott sem természetes, sem természetellenes kiválasztódásról, hanem a társadalmi osztálytagozódás automatikus biztosításáról van szó.

ÍRÁSTUDATLANSÁG.

A betű döntő eleme a kultúrának. A népkultúra művészi elemei (népdal, tánc, díszítő művészet, stb.) eltörpülnek a betű embert átalakító kultúrereje mellett. Ezek a művészi elemek mellesleg nem általánosak. Néhol egyik, néhol másik emelkedik kulturális tényezővé, de ott sincs emberátalakító ereje.

Az írástudás tehát a kulturáltság kiindulópontja. Milyen rétegek nem értek el Magyarországon ehhez a kiindulóponthoz sem?

Magyarországon az 1930-as népszámlálás szerint 735.076 hat éven felüli írástudatlan volt, azaz a hat éven felüli népesség 9.6%-a. Milyen társadalmi rétegekhez tartoznak az írástudatlanok?

	6 éven felüli írástudatlanok	
	száma	%-a
Szegényparasztréteg.....	401.708	54.7
Munkásréteg.....	108.218	14.7
Középosztály alsóbb rétege	95.430	12.9
Kis- és középbirtokosok rétege.....	92.982	12.7
Egyéb és ismeretlen réteg	36.738	5.0
Összesen	735.076	100.0

A középosztály alsóbb rétege főként kisiparosokból (a csoport 40%-a) és nyugdíjasokból (30%) áll. A szegényparaszttság itt is — mint mindenütt, ahol *kultúrhiányról* van szó — vezető helyen áll.

Az írástudatlanság legalapvetőbb oka a szegénység. A jobbmódú rétegek között nincs írástudatlan és el se lehet képzelni, hogy az, akinek módja van erre, ne taníttassa gyermekét vagy ne tanuljon meg önmaga írni-olvasni. „Analfabétáinak lenni rossz sors; sokszor, legtöbbször a nyomor környezi őket, és a népművelők pedagógiája ily esetekben arról is gondoskodik, hogy hallgatóikat a jótékonyági akciók keretében étkeztessék.“*

íme az írástudatlanok jótékonyági akciók keretében étkeznek, népkonyhára járnak! Ez bizonyára a városokra vonatkozik, mert a falun, tanyákon, (majorokban nincs „jótékonyági akció“ sem . . . Mindez kitűnően mutatja, hogy az írástudatlanság mennyire össze van nőve a szegénységgel, sőt a nyomorral.

A szegénység a legtágabb, legalapvetőbb ok. De Magyarországon volt 1930-ban 3 millió szegényparaszt és ebből 400.000 az írástudatlan, tehát a *szegénységben belül* még tovább kell keresnünk az okokat.

Ezekhez közelebb jutunk, ha megvizsgáljuk az írástudatlan rétegek elhelyezkedését a magyar földön.

Az írástudatlanok országos átlaga a magyar vármegyékben 1930-ban 10.8% volt (mindig a 6 éven felüli népesség arányában számítjuk az írástudatlanokat). Milyen megyékben magasabb ez az arány?

* Révész B.: „Magyar küzdelem“ 14. old. (A Népművelést Bizottság 10 éves jubileumára írt könyv.)

	Az írástudatlanok aránya 1930-ban %
Szabolcs—Ung megye.....	20.0
Szatmár—Ugocsa—Bereg megye.....	17.7
Bács-Bodrog megye.....	16.1
Zemplén megye.....	13.9
Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye.....	13.9
Csongrád megye.....	13.6
Heves megye.....	13.6
Csanád—Arad—Torontál megye.....	13.5
Bihar megye.....	12.3

Az egész országban Szabolcs és Szatmár megyék haladnak az írástudatlanság élén. Itt a 6 éven felüliek 20—25%-a nem tud írni-olvasni. Ugyanakkor Szabolcs és Szatmár a legjobban szaporodó megyék is. A 84 legjobban szaporodó magyar községből (40⁰/₀₀-es szaporodási arány; országos arány 8.6⁰/₀₀) Szabolcsban van 47 és Szatmárban 14. Az összefüggést a nagy születési arány és az írástudatlanság között a szegénység, a még fokozottabb szegénység adja meg.

Azonban ez csak Szabolcs és Szatmár sajátossága. Más jellegzetesség állítja e megyéket az írástudatlanság élére. Ez a *külterületi lakosság* nagy aránya. Csongrád népességének 47%-a, Jász-Nagy-Kun-Szolnok 29 %-a, Csanád—Arad—Torontál 28%-a, Szabolcs.—Ung 25 %-a külterületen lakik. *A külterületen lakók sokkal nagyobb arányban írástudatlanok, mint a belterületen lakók. Itt ugyanis a szegénységhez még hozzájárulnak a közlekedés legyőzhetetlen akadályai,* az írástudatlanok országos átlaga a belterületen 8.6%, a külterületen 13.6%. A városi ember „eldugott faluról“ beszél. De mit mondjunk ak-

kor a tanyákról, majorokról, mezőgazdasági szórványokról? Szabolcs és Szatmár járásai kitűnő példák erre. Ugyanakkor, amikor a *belterületen* 20—25 % az írástudatlanok aránya, a *külterületen*:

a fehérgyarmati járásban	38.4%
a nyírbaktai járásban	37.7%
a ligetaljai járásban	34.6%
a mátészalkai járásban	34.51%

Néhol a különbség a kül- és belterület között még nagyobb:

	<i>belterületen</i> %	<i>Külterületen</i> %
Siklói járás (Baranya)	11	26.7
Szentlőrinci járás (Baranya)	9.6	23.4

A tj. városok között Kecskemétnek van a legnagyobb külterületi lakossága (56%) és az írástudatlanok sorrendjében is az első helyen áll (14.7%)- De nincs messze tőle Hódmezővásárhely és Debrecen sem, ahol a külterületi lakosság aránya 39%, illetve 43 %.

Az írástudatlanok helyzete mutatja a legjobban, hogy a *közlekedés kérdése Magyarországon elsőrendű kultúrkérdés*. De nemcsak az írástudatlanokra vonatkozik ez, hanem az iskolásokra is. A téli kimaradások igen nagy százalékának a közlekedés az oka. A távolság és a közlekedés hiánya vagy drágasága (ha pénzbe kerül, már drága!) miatt tízezres tömegek nem tudnak továbbjárni még elemibe vagy polgáriba sem, ahová a városok szegényebb rétegei könnyen eljutnak. *Mindenféle iskolai utazás ingyenessége már sokban javítaná a helyzetet, de*

ez nem érintené azokat a százezres tömegeket, amelyek a közlekedés hiánya miatt nem tudják taníttatni gyermekeiket még az elemi ismeretekre sem és maguk sem tudnak kultúrához jutni.

*

Az írástudatlanok 13.3%-a 6—11 éves elemi iskolai tanköteles volt 1930-ban, tehát *a beiskolázatlanság igen nagy mértékben növeli az írástudatlanságot*. Az 1930—31-es tanév beiratkozottjai szerint a beiskolázatlanság 7.5 %-os volt, ellenben az írástudatlanok száma mutatja, hogy valójában magasabb számról van szó, a valóságos beiskolázatlanság 9.3%-os volt.

Az okok ugyanazok. „Ez az elmaradottságunk nem volt ismeretlen a háború előtt sem, különösen a vidékről ismerjük a tanfelügyelők akkori szomorú jelentéseit, hogy nem tudnak megküzdeni a legegyszerűbb tudatlansággal; a falvak, a tanyák nem tudják megközelíteni az iskolákat, és elválasztja őket az úttalanság, a téli sár, vagy a családok szegénysége, és otthon-marasztalják a gyereket s dolgoznak a mezőn, az istállóban és nem ismerhetik meg soha a betűt.“* Azok a megyék, ahol legmagasabb volt az írástudatlanok száma, a beiskolázatlansági arányban is vezetnek. Ugyanakkor, amikor az országos arány 7.5%,

Bihar megye beiskolázatlansági aránya	10.8%,
Csongrád megye beiskolázatlansági aránya	10.3%,
Bács-Bodrog megye beiskolázatlansági aránya	10.0%,
Szabolcs—Ung megye beiskolázatlansági aránya	9.8%,
Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye beiskolázatlansági aránya	9.7%,
Csanád-Arad-Torontál megye beiskolázatlansági aránya	9.4%.

* Ugyanott 12. old.

A városok között itt is Kecskemét vezet, aránya a legrosszabb megyei arányok színvonalán van: 10.0%. És utána Hódmezővásárhely következik (8.0%). Tehát a iskolázatlanságnak ugyanazok az okai, must az írástudatlanságnak általában: elsősorban a szegénység és ezen belül a távolság. A szegény parasztság és a munkásság középiskolai és főiskolai arányainak összehasonlításakor mindig utaltunk a településbeli tényezőre. Itt ugyanerről van szó, de sohasem lehet e tényezőt elválasztani az alapvető októl, a szegénységtől. Tehát nem mondhatjuk például azt, hogy „kulturális szempontból kedvezőtlen elhelyezkedésű őstermelő népességünk milyen kis mértékben vehet részt a középfokú oktatásban“,* mert láttuk, hogy a nagy- és középbirtokosok aránya nyolcszorosan, a gazdasági tisztviselők aránya pedig tizenötszörösen felülmúlja népességbeli arányukat!

Hogyan harcol Magyarország az írástudatlanság ellen? A Népművelési Bizottság szervez írni-olvasni nem rudók részére tanfolyamokat, 1937/38-ban az egész országban 211 ilyen tanfolyami volt; ezek a következő képet adják:

	Tanfolyamok száma	Hallgatók száma
Vármegyékben	154	3.120
Tj. városokban.....	57	1.379
összesen	211	4.499

Sokszázezer írástudatlan és évi kb. 4—5000 hallgató e tanfolyamokon! Természetesen ilyen keret segítségével

* Jánki Gyula dr.: Magyar Stat. Szemle, 1929. 7.

az írástudatlanság leküzdése *sok évtizedes* munka eredménye lenne.

Az írástudatlanság önmagától is csökken, ugyanis az írástudatlanok elhalálzási aránya nagyobb, mint a beiskolázaratlansági arány. 1920-ban például az írástudatlanok 35.4%-a 60 éven felüli volt. Ezért csökkent oly erősen az írástudatlanok száma 1920-tól 1930-ig. (Abszolút számban 355.239-el, arányban 15.2%-ról 9.6%-ra.) Az írástudatlan öregebb korosztály aránya azonban folyton csökken, így elhalálzás útján mindig kisebb és kisebb arányban fog csökkenni az írástudatlanok száma.

A magyar írástudatlan szegényparaszrok és munkások százezres tömegei nem várhatnak évtizedekig, hogy a kulturáltság kiindulópontjára léphessenek, tehát *olyan oktatási szervezetre van szükségünk, amely évenként nem 4—5.000, hanem 40—50.000 írástudatlant tanít meg írni-olvasni.*

RÁDIÓ.

A rádió ma a kultúra és a közművelődés legpraktikusabb terjesztője. Oda, ahová nemcsak a kultúra, de még a legegyszerűbb civilizáció sem ért el, a rádió játszi könnyedséggel behatol és a legeldugottabb helyeket összeköti a *világgal*. Természetesen nem helyettesíti sem az iskolát, sem a könyvtárt, de az általános kultúrát rendkívüli módon emeli.

A magyar rádió ezt a feladatot csak kás mértékben végzi el. Nézzük meg, mit tett *egy* héten a kultúra érdekében (azt a hetet választjuk, amikor c sorokat írtuk) :

*1940 augusztus 25—31-ig a budapesti rádió (I)
a következő előadásokkal emelte a kultúrát:*

Időszerű gazdasági tanácsadó

Arany János leánya.

Régi babonák — mai emberek.

„Világhírű képtárak“ I. A velencei akadémia.

A székely művelődés története.

Az ó- és Újvilág csodái.

Erős várunk a nyelv.

Látogatás a szabolcsmegyei bokortanyákon.

Barangolás Kárpátalján.

Virágnyelv, legyezőnyelv és egyebek.

Százötven éves a „Pereskei nótárius“.

Legkisebb falvaink.

Az ipari légoltalmi iskola szerepe.

Anyaggazdálkodás az építőiparban.

A rák gyógyítása.

Az Erzsébet-gyógyfürdő.

„Híres kereskedők“. A Vanderbilt-milliók.

A szellemi munka fokozása.

Apróságok Goetheről.

„Mit nézzünk meg“. Constans császár bronz mell képe a Nemzeti Múzeumban.

Az időjósítás.

Az ezeréves magyar hadimesterség.

Legelsősorban szembeötlik a mezőgazdasági szak kultúra hiánya. Egy előadás a héten. Az előző fejezetek megmutatták milyen nevetségesen csekély az alsófokú és felsőfokú mezőgazdasági szakiskolák és tanulók száma a nagyobbrészt mezőgazda Magyarországon. Tehát hatalmas kultúrhiányt lehetne könnyűszerrel részlegesen pótolni rádióelőadások útján. Miért mégis csak 1 előadás? A magyarázat kézenfekvő: a rádióengedélyesek között mindössze 8-9% östermelő van. Igaz, hogy ez a 30—40.000 östermelő-előfizető kb. 150.000 hallgatót jelent, de

a rádió mégis csak annak ad elő, aki megfizeti. Bár e kb. 1 50.000-es őstermelő tömeg is többet érdemelne, mégis atihoz, hogy a rádió pótolja egyelőre az iskolát a szak-kultúra terén, szükséges lenne, hogy az előadások el jussanak az őstermelők milliós tömegéhez. Ez csak egy kis ízelítő a rádió jövő feladatából.

A rádiót, mai keretében, természetszerűleg nem lehet megróni azért, hogy előfizetőinek igényét elégíti ki, hiszen a többiek nem is hallgatják. Ilyen szempontból a fenti előadásokat nem is illetheti kritika. Hiszen azoknak szánták ezeket, akik tanultak a középiskolában Arany Jánosról, a Peleskei nótáriusról és Gothéról, akik képtárakba és múzeumokba járnak, van bizonyos nyelvészeti és kultúrtörténeti műveltségük, el tudnak utazni Kárpát-aljára, érdekli őket szellemű munkájuk fokozása és különöbben érdeklik őket a milliomosok.

Ellenben van más szempont is. Ez a kultúrából kiszorult széles néprétegek szempontja. Ez azt jelenti, hogy ma a kultúra leggyorsabb és legpratikusabb terjesztő-eszközét azok sajátítják ki, akik meg *tudják* vásárolni.

Vizsgáljuk meg alaposabban, milyen mértékben részesednek „rádiókultúrában“ a magyar társadalmi rétegek.

Ebben a tekintetben egy 1934-es rádióstatistikára vagyunk utalva, mert ez a foglalkozási ágakban a társadalmi rétegeket is megkülönbözteti. Ez a statisztika 278.969 előfizetőre vonatkozik, ez 1934-ben az előfizetők 83%-a volt. Az 1938-as statisztikák ugyan 409.423 előfizetőt mutatnak ki, de a foglalkozási ágakra vonat-

kozó *nem részletezett* adatok alig mutatnak valami el-
térést az 1934-es adatokkal szemben.

Ezeket az 1934-es adatokat összehasonlítjuk az
1930-as népszámlálás adataival; ezt megtehetjük, mert a
foglalkozási és társadalmi rétegek egymáshoz viszonyított
arányai 1930-tól 1934-ig szinte semmit sem változtak,
vagy pedig olyan csekély mértékben változtak, hogy ennek
semilyen jelentősége sincs.

	Részesedése a lakosságban %	Részesedése a rádióengedélyesek számában %
A középosztály felsőbb rétegének	14.5	57.2
A középosztály alsóbb rétegének	26.7	20.6
A munkások rétegének	21.4	14.0
A szegényparaszatok rétegének	35.0	1.4
Egyéb és ismeretlen	2.4	6.8
	100.0	100.0

A főiskolai fejezetben közölt* pontos társadalmi fel-
osztást a rádióstatistika hiányossága miatt nem tudtuk
itt alkalmazni. A munkásságot és a szegényparasztságot
azért hagytuk különválasztva, mert a „rádiókultúrában“
igen nagy különbség van köztük.

A „rádiókultúrát“ leginkább és legkevésbé élvező
foglalkozási rétegek sorát úgy kapjuk meg, ha megnéz-
zük, hogy az egyes rétegek rádió-arányszáma hányszorosa
népességbeli arányszámuknak és viszont. Ennek alapján
a következő képet kapjuk:

* Lásd 56. old.

I. Rádiókultúrát legnagyobb mértékben élvező rétegek	II. Rádiókultúrát legkisebb mértékben élvező rétegek
Östermelő	Szegényparaszatok . . — 26.1
tisztviselők . . . + 19.6	Napszámosok . . — 4.6
Közlekedési	Birtokosok . . . — 3.2
tisztviselők . . . + 8.3	Ipari munkások . . — 1.5
Közszolgálati, stb.	
önállók . . . + 6.7	
Közszolgálati, stb.	
tisztviselők . . . + 5.2	
Ipari tisztviselők . . + 3.9	

E kimutatás helyesbítendő, ugyanis a statisztikai anyag nem engedte meg a nagy- és középbirtokosok elválasztásait a kisbirtokosoktól. A nagybirtokosok és a nagyiparosok föltétlenül az I. csoport vezető helyein állnának. A kisbirtokosok (6—100 hokiig) lakosságbeli aránya 15.8%, a nagybirtokosoké 0.3%. Ez magyarázza meg, hogy így együttvéve miért szerepelnek a II. csoportban. Az östermelő tisztviselők messze kimagasló helye azt bizonyítja, hogy a birtokokon élő, e magasabb kultúr-igényű, réteg számára nélkülözhetetlen a rádió. Szinte ez az egyetlen eszköz, amellyel kultúréhségüket kielégíthetik és magasabbrendű szórakozást kapnak: *minden östermelő tisztviselőnek van rádiója:*

östermelő kereső tisztviselők száma	5.611
östermelő tisztviselő rádióéi, száma	5.484

Ez mutatja legjobban, mit jelent a rádió a falun, tanyákon, majmokban és mezőgazdasági szórványokon. A vá-

rosokban és különösen a fővárosban élő tisztviselők ezrei nek nincs rádiója, mert elmehet színházba, moziba, hang versenyre, kávéházba. Minden gazdasági tisztviselőnek van rádiója és — bár nem mutatható ki — egészen bizonyosan minden nagybirtokosnak is van rádiója.

Minden szegényparasztnak is lenne rádiója, ha — nem lenne szegényparaszt.

A tj. városaink is, minél inkább mezőgazdasági jellegűek, annál kevesebb rádiót hallgatnak. A leghosszabb az arány Hódmezővásárhelyen, de rögtön utána következik Kecskemét, majd Szeged és Baja. *Ugyanezeket a városokat láttuk az Írástudatlanok és a beiskolázatlanok sorrendjének vezető helyein is.* Ez a dolgok természetes összefüggése, azaz, pontosabban, *társadalmi összefüggése.*

A technika legmodernebb vívmányát, a kultúra legpraktikusabb terjesztőjét egy osztály sem sajátíthatja ki a maga számára! Megengedhetetlen, hogy éppen azok, akik legjobban rá vannak szorulva a rádióra, ne juthassanak hozzá!

MŰVÉSZETEK.

A művészeteket nem az esztétika, hanem csakis a társadalomtudomány szempontjából tárgyaljuk. Sőt e szempont is még szűkebbre szorul: *mi az összefüggés Magyarországon a szegény paraszt-munkás rétegek és a művészetek között?* Ez a kérdés kettősirányú: milyen mértékben jutnak el a magyar művészet termékei e rétegekhez és milyen művészetet termelnek e rétegek maguk? A legegyszerűbben így fogalmazhatjuk meg e kérdést: a művészetek terén mennyiben fogyasztók és termelők a szegény néprétegek?

Mínthogy e tanulmányban szigorúan követett módszerhez hűek akarunk maradni, nem bocsátkozunk elméleti fejtegetésekbe a művészet és társadalom összefüggéséről; a kondorét valóságot vizsgáljuk és ezekből önmaguktól bontakoznak ki az elméleti alaptételek.

IRODALOM.

Hogyan jut el az irodalom a szegény néprétegekhez? Magyarországon, az 1929—1938-as évek átlagában, évente 3240 könyvet adtak ki. Ennek 30—33 %-a szép-

irodalom, tehát körülbelül 1000 könyv. Ennek kb. a fele ponyva, hiszen hetenként 8—10 ilyen regényfüzet jelenik meg. Tehát marad évente kb. 500 szépirodalmi munka.

Az ilyen adatokkal azonban nem megyünk sokra, mert hiányzik a legfontosabb tényező, a példányszám! Nincs példányszám-statisztika, holott a helyesen felfogott kultúra szempontjából ez lenne a legfontosabb.

Könyvkiadóktól és könykereskedőktől kapott egybehangzó felvilágosítások szerint a szépirodalmi művek Magyarországon átlagosan 2.500—3.000 példányban jelennek meg. Három-négy nagy kiadó részletüzlet keretében 10—12.000 példányban is kihoz műveket, néhány könyv, évente 2-3, „kiugrik“, eléri néha a 30-40.000-res példányszámot is (legutóbb ilyen volt a Cronin könyv: „Réztábla a kapu alatt“), a verskötetek ellenben 3—400 példányban kelnek el.

A 2300—3.000-es átlagos példányszám megdöbbenő! Még a polgárság is csak nevetségesen csekély mértékben vásárol irodalmat. 1930-ban Magyarországon 190.068 embernek volt középiskolai végzettsége, tehát évekig tanult magyar és külföldi szépirodalmat, de nem szokott hozzá, hogy olvasson is. Természetesen minden megvett könyvet 3—4-en olvasnak és a kölcsönkönyvtárak és közkönyvtárak révén e szám még 1—2-szeresére emelkedik, de a 3.000-es alapszám a magyar könyvkultúrára továbbra is jellemző marad.

A népszerű tudományos munkák legnagyobb átlagos példányszáma 2.000, a tudományos munkáké 1.000! E számok egyúttal a tudományos gondolkodás elterjedésének is mértékei. „Ha kulturális intézeteink nem bocsá-

tanának közre tudományos műveket, irodalmunkból az ilyenek szinte teljesen hiányoznának“ írja a „Corvina“ (1940. VI. 13.)

A szegényparasztság nem olvas. A Népművelési Bizottság létesít „népkönyvtárakat“ és közkönyvtárakat, de ezeket főként a kisbirtokos parasztság élvezi. A munkásság olvas, főként saját szervezeteiben lévő kölcsönkönyvtárakból, de egy kis részük vásárol is könyveket. *Van kiadónk, akinek társadalmi és politikai kérdéseket tárgyaló könyveit $\frac{3}{4}$ részben munkások vásárolják.* De ez csak a munkásság öntudatos részére vonatkozik. A munkásság nem öntudatos része (ezek között a többség nő) és a középosztály alsóbb rétege teljes egészében csak ponyvát olvas. A ponyvák példányszáma már egészen más képet is mutat. *Sárga regények kéthetenként vagy havonként 23—30.000 példányban, füzetes regények hetenként 10—15—20.000 példányban jelennek meg.*

Időközönként harc indul a ponyva ellen, igyekeznek olcsó szépirodalommal pótolni. Az eredmény vajmi kevés. Nyilvánvalóan, hiszen az a gyógymód, mely a tüneteket akarja megszüntetni, nem pedig a betegség okát, nem szokott sok eredménnyel járni. Tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a ponyva elterjedtségének elsőrendű oka az olcsóság. A kisemmizettségből, a szürkeségből az álmokba és az izgalmaikba menekül az kisember. A „modern“ korban élő szegényeknek és kisembereknek olyan a ponyva, mint a kínai néptömegeknek az ópium. E mentsvárak egyszerre fognak leomlani, amikor nem lesz szükség rájuk.

A magyar könyvkultúra szinte teljesen Budapestre központosul:

Budapesten adják ki a könyvek	84%-át (1938)
van a könyvkereskedők	40%-a! (1930)
van a 30.000 kötetnél többel bíró könyvtárak	52%-a
van a 30.000 kötetnél többel bíró könyvtárak könyveinek	70%-a
van a könyvtárlátogatók	60%-a
van a 10.000 kötetnél többel bíró könyvtárak kikölcsönzőinek.....	70%-a
van a 10.000 kötetnél többel bíró könyvtárak kikölcsönzött köteteinek	72%-a

Az olyan, egyénekre vonatkozó, statisztikák:, mint a látogatók és kikölcsönzők statisztikája, megtévesztők, mert tulajdonképpen a *látogatás okai és kikölcsönzéseket* számolják. Tehát, amikor a statisztika kimutatja, hogy Magyarországon 1935-ben 621.000-en látogatták a könyvtárakat, akkor ez nem 621.000 egyént jelent, mert Magyarországon legalább 1.000 lehet azoknak a száma, akik minden nap, sőt délelőtt-délután külön-külön mennek könyvtárba (pl. a főiskolai hallgatók szegényebb része állandóan ott tanul), tehát ez egy évben legalább 300.000 látogatást jelent. Azután még 2—300 ember, akik havonta 4—5-ször, évente legalább 50-szer járnak könyvtárba; további 2—300, akik évente legalább 30-szor járnak könyvtárba és a 600.000-res számhoz már igen közel vagyunk. *Tehát a 10 milliós magyarságból a könyvtárakat mindössze pár ezer ember látogatja!*

A fenti arányok nem azt mutatják, hogy Budapesten túlzottan nagy a könyvkultúra, hanem, hogy a vidék elmaradottsága megdöbbentő ezen a béren is. Ha a 10 tj. és 41 megyei város könyvtárait leszámítjuk, a községek

számára nem marad könyvtár. A tanyak és puszták népének pedig csak a *kalendárium* jut.

*

Mit adtak a szegényparaszt- és munkásrétegek a magyar irodalomnak? Egyesek kiválása — íróvá-, költővéalakulása — a szegény néprétegekből természetesen messze megelőzi e rétegek kulturális fölemelkedését, de *e rétegek arányához méri íróvá-, költővé-válás már csak e kulturális jelemelkedés után történhet meg*. Erre kitűnő példa a polgárság. A mai és régebbi írók nagy többsége a polgárságból jött, a polgárság életéből veszi témáit és a polgárság számára ír.

A szegény néprétegek kétféleképpen ihatnak az irodalomra: vagy író- és költő-egyénségeket adnak az irodalomnak, akik kifejezésre juttatják e rétegek életét, gondolat- és érzésvilágát és törekvéseit, vagy pedig a polgári értelmiségi rétegből egyéneket vonzanak magukhoz, akik azután szintén kifejezik a szegény néprétegek gondolatait és törekvéseit.

Mínthogy e rétegek társadalmi helyzete csakis* a mai szegényparaszt- és munkás-írónemzedékben vált a gondolatok állandó forrásává, csak ezt a nemzedéket vesszük figyelembe. (Ugyanígy fogunk cselekedni a többi művészet tárgyalásában is.) A szegény néprétegekből régebben is igen sok író és költő került ki, de ezek, részint azért, mert e rétegek társadalmi helyzete nem volt középpontban lévő kérdés, részint a fölöttük álló osztályok erős felszívóképessége folytán elvesztették a kapcsolatot a szülő-réteggel. Egészen kivételes jelenség *Móricz Zsigmond*, aki miután évtizedeken át a polgárság nagy írója volt, ősz

fejfel visszakanyarodott oda, ahonnan elindult, a szegény-parasztsághoz.

Minthogy általában élő írókról és költőkről van szó, nemcsak esztétikai, hanem társadalmi kritikát sem akarunk alkalmazni. E tanulmány természete is ezt követeli. Épen azért *csupán néhány nevet jogunk felsorolni a sok közül*. Egy-két névvel akarjuk *illusztrálni* mondanivalónkat. Tehát egyesek megemlítését vagy meg nem említését semmiképpen sem lehet esztétikai vagy társadalmi bírálatnak tulajdonítani.

A magyar szegényparasztrétegből indult el *Illyés Gyula*. E réteg szülöttje és írója *Darvas József*. A szegény-parasztság adta többek-között Erdélyi Józsefet, Sinka Istvánt, Rideg Sándort, Sértő Kálmánt, Szabó Pált.

A Márciusi Front írói különös műfajt teremtettek Magyarországon: a *társadalomrajzot*. Ez a szépirodalom és a társadalomtudomány határán mozog, a riporthoz és az útleíráshoz áll a legközelebb. Írói közül Erdei Ferenc, Kovács Imre és Veres Péter a szegényparasztságból kerültek ki. E csoporthoz tartoznak Féja Géza, Sárközi György, Szabó Zoltán.

A szegényparasztság és munkásság közös szülöttje, de gyermekkorra és ifjúságra szerint inkább a munkássághoz tartozó: *József Attila*. Költészetének legszebb és leg-tökéletesebb szakasza a munkásságé, de a társadalmi meghatározók erejét gyorsan felülmúlta életében a betegség. Ez szétzilálta először szilárd társadalmi szemléletét, majd elborította elméjét, végül teljesen elpusztította.

Igen sok fiatal, fejlődésben lévő költőnk van, akik a munkásságból származtak, vagy ma is munkások. Hogy

egy-két nevet is említsünk közülük, ideírhatjuk Benjámín László, Kis Ferenc, Lukács Imre és Vészi Endre nevét.

A munkásság szülöttje Kassák Lajos is. A polgári értelmiségi rétegből származott és a munkássághoz közeljutott vagy a munkásságot teljesen kifejező írók és költők közül megemlíthetjük Bálint Györgyöt, Fodor Józsefet, Forgács Antalt, Gelléri Andor Endrét, Gereblyés Lászlót, Hegyi Ilonát, Hollós-Korvin Lajost, Nagy Lajost, Radnóti Miklóst, Timár Magdát, Várnai Zsenit.

E rövid és hiányos áttekintés is megmutatta már, hogy a szegényparasztság és munkásság sokkal többet adtak a magyar irodalomnak, mint amennyit kaptak tőle. Elképzelhetjük, mennyit fognak adni akkor, ha nem egyes egyének, hanem széles rétegeik jutnak el a kultúráig.

KÉPZŐMŰVÉSZETEK.

Hogyan jutnak el a szegény néprétegekhez a képzőművészetek? A szegényparasztság nem jár kiállításokra; vidéken kiállítások sem igen vannak, de ha lennének, akkor is távol maradna ezektől a szegényparasztság, mert az azokon szereplő képek általában nem érdeklik. Egészen más lenne a helyzet, ha az a pár festő és szobrász, akik a szegényparasztság életéből merítik témáikat, külön kiállíthatnának nekik. De ki törődik Magyarországon azzal, hogy a szegényparasztság képzőművészeti kultúráját kapjon?

A munkássággal maguk a munkásságból származó képzőművészek törődnek. A munkásszervezetéken belül kiállításokat rendeznek, a munkásünnepélyekre is elviszik

műveikkel. Munkáscsoportokat vezetnek a Szépművészeti Múzeumba. E látogatások névén évenként 3—400 munkás ismerkedik meg alaposabban a képzőművészettel. Kiállításokra általában nem járnak a munkások. Részint a belépődíj nagysága miatt, részint bizalmatlanok: nem tudják érdemes-e, érdekl-e majd őket. Ellenben, ha munkás-képzőművészek állítanak ki, tömegesen mennek oda. Legutóbb ilyen kiállítás 1936-ban volt a Tamás-galérián: az „Új realisták“ kiállítása. A munkás-képzőművészek igyekeznek emelni a munkásság képzőművészeti tudását is: Háy Károly László előadássorozatot tart a munkásszervezeteken belül.

Természetesen ez az igen megbecsülendő kultúr-munka csak igen csekély réteget érint. A munkásság zöme távol marad még a képzőművészeti kultúrától.

Ugyanúgy mint az irodalomban, a szegény néprétegek sokkal többet adtak már a magyar képzőművészetnek, mint amennyit kaptak.

Az irodalom-fejezetben már ismertetett elvek alapján említünk meg néhány képzőművészt a mai nemzedékből.

A szegényparasztságból származtak például Buti István és Kurucz István festők.

A munkásrétegből származott festők vagy ma is munkások, vagy maguk is munkások voltak. Talán legnagyobbjuk a ma már halhatatlanná vált *Derkovits Gyula*. Munkái az egyetemes magyar kultúra közkinccsivé váltak, de ez nem akadályozta meg, hogy 1934-ben éhen ne hal-

jon. A munkásság és szegényparasztság életét fejezte ki egyforma erővel; legerőteljesebb munkája a Dósa-lázadás megörökítése volt.

Az ő nyomdokában halad Dési-Huber István, aki maga szintén munkás. A munkásságból származtak például Berda Ernő, Cserepes István, Pérely Imre, Sugár Andor festők, Kasitzki Ilona grafikus, Kania István szobrász és még sokan mások.

A kispolgári és értelmiségi rétegből jövő munkás-képzőművészeket részint a kispolgári és munkássors közös jellege, részint társadalmi szemléletük irányították a munkásság felé. Mind végeztek egy-két évet a főiskolán. (A munkásságból jövők általában nem végeznek főiskolát.) Közülük megemlíthetjük Gádor István szobrász-keramikust, Bokros-Birnan Dezső, Goldmann György, Farkas Aladár szobrászokat, Bálint Endre, Bán Béla, Berger Pál, Fenyő A. Endre, Háy Károly László, Hevő István, Schubert Ernő, Szántó Piroska, Wik Tibor festőket. A jelentősebb munkás-képzőművészek közül néhányan, így Mészáros és Uitz, Oroszországban élnek.

Újból hangsúlyozzuk, hogy csak néhány nevet említettünk a sok közül; e tanulmány természete is csak ezt kívánja tőlünk.

A munkásság aránytalanul sokkal többet adott már a magyar képzőművészetnek, mint amennyit kapott tőle. Munkás-képzőművészeink dicséretreméltó törekvései e téren természetszerűleg csak csekély rétegeket érinthetnek. A szegényparaszt- és munkásrétegek képzőművészeti kultúrájának kérdése már nem kulturális, hanem elsősorban társadalmi kérdés.

A magyar zenekultúra tárgyalásában nem vesszük figyelembe az ősi magyar népdalkultúrát, mely nemzedékről nemzedékre száll, anélkül, hogy a rétegek általános kultúrszínvonalát emelné. A népdalnak, ilyen ősi állapotában, nincs emberátalakító kultúrereje. Ezzel szemben igen nagy kultúrereje van, mihelyt zeneszerzők feldolgozásában kerül vissza a tömegekhez.

Hogyan ér el a zenekultúra a szegény néprétegekhez?

A zene különleges helyen áll a művészetek, között. Zenei művészi alkotás legmagasabbfokú zenetudomány nélkül lehetetlen. Már a művészi reprodukció is csak 14—15 évi szakadatlan munka eredménye lehet, de a művészi alkotáshoz még elmélyültebb tudomány szükséges. Épen ezért megkülönböztetünk elsőfokú és másodfokú zenei kultúrát. Az elsőfokú feltételezi a *hangszerek* és a hangszeres művek bizonyos ismeretét; a másodfokú alapja nem a hangszer, hanem az *emberi hatig*; ez főleg ének-, illetve dalkultúra.

Az elsőfokú zenekultúrához tehát általában bizonyos zenei iskolázottság szükséges.

Magyarországon egyetlen zenetanárképző van, a Zeneművészeti Főiskola. *Ennek az iskolának sincs azon ban főiskolai jellege.* A legalacsonyabb foktól a legmagasabbig képzí a zenészeket, tanári rendszere középiskolás, a tanárok fizetései is a középiskolai fizetési osztályok szerint rendeződnek, azaz a „főiskolán“ *óradíjas* 100—150 pengőt kereső tanárok is vannak, sőt voltak esetek, hogy tanárok, akik közben világhírű zeneművészek lettek, *8—10 évig óradíjasok* voltak.

A társadalmi rétegződés függ az egyes tanszakoktól. Az énekszakra a jómódú polgárság küldi gyermekeit; ezek azután az Operában és a templomokban helyezkednek el. A középiskolai tanári szakra ennél szegényebb polgári réteg megy. A fúvós szak jó foglalkozásnak tekinthető; ide a középosztály alsóbb rétege jár. A vonós- és zongoraszakra az értelmiségi réteg küldi gyermekeit, zeneszerzésre pedig ezek közül a leghivatottabbak mennek.

A fizetendő díjak is mutatják, hogy zenei tanulmányokat munkás- és parasztréteg nem folytathat:

Beíratási díj.....	40—50 P szakonként
Tandíj	
gyakorló iskola	130 P évenként
előkészítő“ és akadémia.....	150 P
tanár- és karnagyképző.....	170 P „
művészképző.....	210 P „

1935-ben Magyarországon 142 államilag engedélyezett zeneiskola volt a Zeneművészeti Főiskolán, Nemzeti Zenedén és Fővárosi Felsőbb Zeneiskolán kívül. A 142 iskolának 60%-a fővárosi! Az összes magyar zenetanulók létszáma kb. 5—6.000 volt 1935-ben; azóta ez a szám még csökkent. Cs ha meggondoljuk, hogy ez az 5—6.000 gyermek a 6—24 éves korosztályból kerül ki, akkor e szám értéke minimálisra zsugorodik. 61 vidéki zeneiskolánk van. Ezzel szemben van 10 tj. és 41 megyei városunk, azaz az iskolák e városok között oszlanak meg (a nagyobb városokban 2—3 is van), *tehát a vármegyék számára nem marad semmi!*

*

Az elsőfokú zenekultúrához tartoznak a hangversenyek is. Budapesten 1935-ben 132.713-an voltak hang-

versenyen. Ugyanúgy, mint a könyvtárlátogatók esetében, a statisztika itt is tulajdonképpen a *látogatások* számát adja a *látogatók* helyett. A Filharmonikus-, Rózsavölgyi- és Koncert-bérletek és más zeneest-sorozatok alapján kiszámított hangverseny látogatók száma kb. 25 — 30.000 volt 1935-ben. Ha a vidéki városok gyér látogatóit is hozzászámítjuk, akkor azt mondhatjuk, hogy Magyarországon *30—35.000 a zeneértő közönség létszáma (a népességnek kb. 0.4%-a. Tehát elsőfokú zenekultúrát csak a magyar felsőbb osztályok és a középosztály egészen csekély rétegében találunk.* Ezt sose szabad elfelejtenünk, ha általában a magyar zenekultúráról beszélünk.

*

A másodfokú zenekultúra már eljutott a munkásságig. A Munkásdalyegyletek Országos Szövetsége keretében kb. 100 kórus működik 4.000 taggal. 1936—37-ben, főleg Vásárhelyi Zoltán és Vándor Sándor zeneszerzők és kórusvezetők kezdeményezésére a munkáskórusok — melyek addig, egy-két munkásindulón kívül, főleg német éndvkultuszt folytattak — Bartók és Kodály népdalokat és feldolgozásokat kezdtek énekelni, és azóta a Bartók—Kodály-kukuszt Magyarországon főként a munkás-kórusok terjesztik. Az 1938-as Bartók—Kodály-est, a magyar népzene, művészi feldolgozásának és a magyar munkásságnak e találkozása, igen nagyjelentőségű kultúreseménynek tekinthető.

A Vándor-kórus különösen nagy kultúrmunkát fejt ki a munkásság között. Évente kb. 30 kóruselőadást tart, a szervezetek nagysága szerint kb. 500—1.500 hallgató előtt. Átlagban előadásonként kb. 800 új hallgatót szá-

míthatunk, tehát évente 20—25.000 munkáshallgatóhoz juttatja el a Vándor kórus e zenekultúráját. A szervezetek könyvtárai lassanként zenei könyveket is beszereznek és Székely Endre zeneszerző újabban előadás-sorozatot tart a munkások számára.

Tehát a munkásság egy jelentős részéhez már eljut a másodfokú zenekultúra, de a szegényparasztság még távolmarad ettől is.

*

A munkásság még nem adhatott sem reprodukáló, sem alkotó művészt a magyar zenekultúrának, mert — mint már említettük — ez csak 14—15 évi szakadatlan tanulás eredménye lehet. De, mint az irodalomban és a képzőművészetben, itt is több kispolgári és értelmiségi rétegből származó zeneszerzőt és reprodukáló művészt vonzott magához a munkásság, és még többet vinne társadalomszemlélete a munkásság felé, de — visszatartja őket a kenyértelenség gondolata. Hogy néhányat említsünk közülük, ideírhatjuk elsősorban Szabó Ferenc nevét, aki jelenleg Moszkvában él és akinek művei mindenüvé eljutnak, alvóvá az új orosz zene eljut; azonkívül Jemnitz Sándor, Kozma József (Párizs), Kúti Sándor, Székely Endre, Vándor Sándor és Vásárhelyi Zoltán nevét . . .

Tehát a szegény parasztság sem az első-, sem a másodfokú zenekultúrában nem részesedik, a munkásság már eljutott a másodfokú zenekultúráig. Ha majd a munkásság és szegényparasztság széles rétegei 12—14 évig tanulhatnak zenét, munkás- és parasztzeneművésziek százai tűnnek majd elő és e jövődő magyar zenekultúra valóban a magyar nemzet egyetemességének kultúrája lesz.

ZÁRÓSZÓ.

A kultúra fokmérője az *ember*. Minél nagyobb azoknak az embereknek a száma, akik egy társadalom kultúrájában részesednek, annál nagyobb a társadalom kultúrája. *Ha ezek az emberek egy társadalmon belül csak bizonyos meghatározott rétegekből kerülnek ki, akkor csak e rétegek kultúrájáról beszélhetünk, nem pedig az egész társadalom kultúrájáról.*

A kultúrában való részesedés kétféle lehet: alkotó és szemlélő, termelő és fogyasztó. *Az alkotott szellemi értékek, az alkotók és a fogyasztók összessége: egy társadalom kultúrája.*

Az alkotott szellemi értékek nem lehetnek a kultúra fokmérői, mert arányuk a fogyasztókhoz csak némely esetben állapítható meg és akkor is bizonytalan. Az alkotók maguk csak akkor lehetnének a kultúra fokmérői, ha legalább 2—3 *tökéletes kultúrájú* társadalom már fennállana, ahonnan megállapítható lenne, hogy általában hány kultúrfogyasztó esik *egy* alkotóra. A fogyasztó, az ember, azonban önmagában is fokmérője a kultúrának. Például a könyvstatisztikák összehasonlítják az egyes országokat aszerint, hogy 100.000 lakosra hány megjelent

könyv esik, ez megtévesztő, mert még azt sem tudjuk, hány példányban jelentek meg e könyvek. De még a példányszámból is csak következtetni! tudunk az olvasókra. Ellenben, *ha az országok minden egyes lakosától azt kérdeznők, hány szépirodalmi és hány tudományos könyvet olvasott az év folyamán, akkor tökéletes könyvkultúra-összehasonlítást kapnánk.* Ekkor azt is meglát-nánk, hogy Magyarországon milliós tömegek vannak, akiknek *sohasem kerül könyv a kezükbe.*

Tehát a kultúra nagyságát nem a költők, írók, fes-tők, zeneszerzők száma, sem a könyvek, képek, múzeu-mok, hangversenyek száma, hanem *egyesegegyedül a kultúr-emberek száma jelzi.*

Ez alól a minőségi különbségek sem mentesülnek. A kivételes szellemi nagyságok sem lehetnek egy kultúra fokmérői.

Még ha nem *agy* egész társadalomról, hanem egy társadalmi rétegről van szó, akkor is e réteg kultúrembe-reinek száma jelzi a réteg kultúrájának nagyságát.

„Az analfabéta-tanfolyamoknak csaknem 80% -a jelentkezik, hogy tovább akarnak tanulni“ — írja Révész a Népművelési Bizottságról írt, már idézett, könyvében (15. old.). Íme a kultúréhség legalsó foka! Ettől a fok-tól fölfelé, a kultúréhség a végtelenségig fokozódik. Bizonyos kultúrfokokon, ilyen például a középiskola 1—II. vagy VII—VIII. osztálya, hirtelen kiszélesül a látóhatár és az emberi szellem hatalmas mezői tárulnak elénk. De ez csak viszonylagos, mert egy magasabb fokon az előbbi hatalmasnak tűnő mezők szűknek és alacsony-

rendűeknek látszanak az ott feltűnő végtelen szellemi látóhatárhoz képest.

Az emberek milliói maradnak a legalacsonyabb kultúrfokon és sohasem tudjuk meg róluk, mi rejtettek magukban. Hány Móricz Zsigmond, Illyés és Darvas pusztult már el a magyar szegény parasztság millióiban!? Hány József Attila és Derkovits a munkásság tömegeiben!? Hány kiváló paraszt és munkászeneművészünk lenne, ha e rétegek 12—14 évig tanulhatnának zenét? Hány ifjúmunkás képzeletében marad örökké az álmoké a legszebb építészeti alkotás?

A kultúréség hiába csillog a szemékben, elfojtja a *szegénység*. A szegénység a kultúrkiközösítettség legalapvetőbb oka. Ez az egyetlen általános ok, mely a kultúrterületek bármelyikén egyforma erővel érvényesül.

A szegénység kétféleképpen hat: vagy nincs *pénz*, vagy nincs *idő*. Az amerikai üzleti szellem kifejezése: „*az idő pénz*“, ebben a vonatkozásban még sokkal inkább igaz. A szegényparaszt- és munkásgyermek nem mehetne középiskolába, még ha ingyenes lenne is, mert azalatt az idő alatt dolgoznia kell, hogy önmagát eltartsa, sőt, hogy a családnak is segítségére legyen. A budapesti iparostanonc nem mehet be a Fővárosi Könyvtárba, hogy ott tudományos könyvek segítségével fejlessze kultúráját, bár a könyvtár ingyenes, mert *nincs szabadideje!* A munkás kivesz könyvtárából könyvet, de egy hónapig is eltart, míg elolvassa, mert fáradt mire hozzáül; *nincs szabad ideje!* De a *szabadidő kérdése főként a gyermek- és ifjúkorban döntő*. Ekkor válik a szabadidő a társadalmi osztálytagozódás legláthatóbb rugójává.

Épen ezért a középfokú iskolák és a főiskolák

ingyenessége, noha föltétlenül nagyobb rétegeket juttatna kultúrához, önmagában nem oldaná meg a szegényparaszt- és munkásrétegek kultúrkérdését.

Ez azt jelenti, hogy a szegény néptétegek kultúrkérdése *kulturális síkon nem oldható meg*. Kulturális síkon, még a legmesszebbmenő eszközökkel is (mint a teljes ingyenesség, erősfokú általános segélyezés, stb.) csak csekély eredmények érhetők el.

Tehát marad a *társadalmi* megoldás, melynek olyan helyzetet kell teremtenie, hogy *a szegényparaszt- és munkásrétegek társadalmi arányuknak megfelelően része: süljenek kultúrában.*

FÜGGELÉK.

„AZ ADATOK ELLENŐRZÉSE“ * fejezethez.

1. Iskolai statisztikai keret-javaslat a szülők foglalkozásinak kimutatására,

őstermelés:

Nagy- és középbirtokosok és bérlők (10ü holdon felül).

Kisbirtokosok és bérlők (6—100 holdig).

Gazdasági tisztviselők.

Szegény parasztok.

Bányászat és Ipar:

Nagyvállalkozók, nagyiparosok (20 segéderőn f*ül).

Kisiparosok (3—20 segéderőig).

Törpeiparosok (0—2 segéderőig).

Tisztviselők.

Egyéb alkalmazottak.

Munkások.

Kereskedelem és Hitel:

Nagyvállalkozók (10 alkalmazotton felül).

Egyéb önállók.

Tisztviselők.

Egyéb alkalmazottak.

Munkások.

Közlekedés:

Önállók.

Tisztviselők.

Alkalmazottak.

Munkások.

Polgári és egyházi közszolgálat és szabadfoglalkozás:

Köztisztviselő, katonatiszt.

Pap, tanár, tanító.

Más önálló értelmiség és tisztviselő.

Polgári, egyházi és katonai altiszt, szolga.

Tőkés és járadékos.

Házi cselédek és takarító-, nők.

Egyéb és ismeretlen.

NB. A nyugdíjasok, amennyiben nem dolgoznak más téren, oda tartoznak, ahol működtek.

A: „KÖZÉPFUNKÚ ISKOLÁK” és „FŐISKOLÁK” fejvételéről:

2.	Szegénypopuláció:	
	részesedése:	rétegesedése:
	%	%
az ötévesesnél népességben:	68,7	31,3
a tudományegyetemen:	11,6	88,4
a gazdasági főiskolán:	10,5	89,5
a műegyetemen:	7,6	92,4
az egyetemen: és főiskolán:	11,8	88,2

3.	Munkásság:	
	részesedése:	rétegesedése:
	%	%
a lakosságban:	21,4	26,8
a jogi karon: és jogakadémikán:	3,3	84,4
a büntetésre: karon:	3,9	88,2
az orvosi karon:	3,0	88,9
a hittudományi: karon: és főiskolán:	6,1	64,7
a műegyetemen:	4,7	89,3
a gazdasági főiskolán:	3,5	64,1
az egyéb: főiskolán:	2,5	91,9

4.	A szegénypopuláció:	
	és munkásság:	és polgárság:
	részesedése:	részesedése:
	%	%
a lakosságban:	56,4	43,6
a hittudományi: karon: és főiskolán: együtt:	11,2	88,8
a gazdasági főiskolán:	6,9	93,1
az orvosi: karon:	6,2	93,8
a büntetésre: karon:	5,6	94,4
a műegyetemen:	5,1	94,9
a jogi: karon: és akadémián:	4,1	95,9
az egyéb: főiskolán:	4,5	96,5

5.	Szegényparasztságban		Ipari munkásságban	
	100.000 lélekre esik		100.000 lélekre esik	
	hallgató		hallgató	
Tudományegyetemen	4.27		19.98	
Közgazdasági karon	0.37		3.12	
Műegyetemen	0.19		3.97	
Hittudományi főiskolákon	1.62		3.74	
Jogakadémiákon	0.52		2.03	
Gazdasági főiskolákon	0.89		1.64	
Egyéb főiskolákon	0.52		2.42	
Egyetemeken és főiskolákon együtt	8.41		36.91	

6.	Létszám a népességben	10.000 lélekre esik	
		közép iskolás	fő- iskolás
Nagy- és középbirtokosok	25.143	631.10	176.99
Polg. és egyh. közszolg. és szabadfogl., nyugd. tisztv.	373.605	630.74	212.57
Tisztviselők (gazdasági, ipari, kereskedelmi, stb.)	256.823	359.66	107.39
Önálló (ipari, keresk., stb.)	879.303	136.75	29.61
Polg. és katonai altiszt, stb., keresk. és hitel egyéb al- kalmazottjai, egyéb nyugd.	572.261	112.34	17.19
Tőkés, járadékos	62.037	101.23	20.14
Kisbirtokos, bérlő s más ön- álló őstermelő	1,366.220	38.65	7.14
Munkásság (ipari, bányászati, közl., napszámosok, házi cselédek)	1,863.167	13.00	3.53
Szegényparasztság és egyéb ős- termelő segédzemélyzet	3,094.807	2.72	0.82
Egyéb és ismeretlen	194.953	—	—
Összesen	8,688.319	73.91	19.37

7.	Népszámbeli		10.000 lélekre esik	
	száma	%-a	közép-iskolás	fő-iskolás
Felsőbb osztály . . .	52.036	0.59	631.10	176.99
Középosztály				
felsőbb rétege . . .	692.465	7.97	482.91	156.29
Középosztály				
alsóbb rétege . . .	2,790.891	32.13	78.96	15.25
Alsóbb osztály . . .	4,957.974	57.06	6.59	1.84
Egyéb és ismeretlen . . .	194.953	2.25	—	—
Összesen . . .	8,688.319	100.00	73.91	19.37

A „SZEGÉNY NÉPRÉTEGEK ÚTJA AZ OKLEVÉLIG”
fejezethez.

8.	A 12—14 éves tankötelesek megoszlása			
	1920/21-ben		1930/31-ben	
	%		%	
Elemibe járt . . .	4.8	} 88.8	15.7 !	} 91.2 !
Továbbképzőbe járt . . .	61.7		58.3	
Tanonciskolába járt . . .	5.8		3.0	
Polgáriba járt . . .	16.5	} 11.2	14.2 !	} 8.8 !
Képzőbe járt . . .	0.1		0.3	
Fiúközépkiskolába járt . . .	8.7		6.3 !	
Leányközépkisk. járt . . .	1.9		1.8	
Felsőkeres. járt . . .	0.4		0.3	
Gazd. szakisk. járt . . .	0.1		0.1	
	100.0		100.0	

Az „ÍRÁSTUDATLANOK” fejezethez.

9.	A külterületi lakosság aránya	
		%
Dunántúl		16.6
Alföld		26.9
Észak		12.5
Magyarország		21.8

10.	Az írástudatlanok aránya 1930-ban	
	Belterületen	Külterületen
Vármegyék	9.6	15.9
Megyei városok	7.3	14.3 !
Tj. városok	4.1	7.4
10.000 léleknél többel bíró községekben	10.3	13.9
10.000 léleknél kevesebbel bíró községekben	10.1	16.6 !
Járások (községekkel együtt) . . .	10.1	16.1

11.	1920/21	1930/31	1937/38
Mindennapi elemi iskolák száma	6.158	6.856	6.899
Tanító-, nőinek száma	17.623	19.299	20.149

Elemi gyarapodása 18 év alatt: 12.0%-os mindössze.
Tanítók gyarapodása 18 év alatt: 12.5%-os mindössze.

A „FÁDIÓ” fejezethez.

12.	A tj. városok rádióengedélyeseinek szám 1936-ban	
	Rádióengedélyes	10.000 lélekre esik
Budapest	127.540	1.212.5
Győr	5.106	1.001.9
Pécs	6.883	977.8
Miskolc	6.125	922.2
Székesfehérvár	3.575	856.3
Sopron	3.068	855.0
Debrecen	7.744	617.7
Baja	1.739	565.1
Szeged	7.874	563.6
Kecskemét	3.074	373.2
Hódmezővásárhely	2.070	344.1
	174.799	996.1

A „MŰVÉSZETEK” fejezethez.

13. A magyar könyvtermelés megoszlása 1938-ban

	%
Szépirodalom	30.1
Társadalomtud., jog, közigazg.	14.9
Vallás	8.4
Tankönyv, nevelés	6.4
Történelem, életrajz	5.8
Ipar, kereskedelem, közlekedés	5.2
Közgazdaság, mezőgazdaság	5.1
Nyelvészet, irodalomtörténet	4.8
Földrajz, utazás	3.7
Ifjúsági irodalom	3.3
Művészet	2.6 !
Orvostudomány, közegészségügy	2.1 !
Természettudomány	1.9 !
Általános és vegyes munkák	1.9
Hadügy	1.1
Sport, szórakozás	1.0
Bölcsélet	0.9
Technológia	0.8 !
	100.0

14. A legnagyobb magyar könyvtárak adatai 1935-ből.

	Kötet- szám	Látogatók száma
Nemzeti Múzeum könyvtára	796.564	22.136
Pázmány Péter tud. egy. könyvtára	680.610	54.171
Fővárosi Könyvtár	458.112	106.148
Tudományos Akadémia könyvtára	454.934	3.445
Statisztikai Hivatal könyvtára	182.753	3.684
Országgyűlés könyvtára	144.511	5.348
Műegyetem könyvtára	144.036	27.172